

Otuz Üçüncü Söz

Otuz Üç Penceredir.

(Bir Cihette Otuz Üçüncü Mektub
ve Bir Cihette Otuz Üçüncü Söz)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ
الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ¹

Suâl: Şu iki âyet-i câmianın ifade ettiği vücut ve vahdâniyet-i ilâhiye ve evsâf ve şuûnat-ı rabbâniyeye, âlem-i asgar ve ekber olan insan ve kâinatın vech-i delâletlerini, mücmel ve kısa bir sûrette beyânlarını isteriz. Çünkü münkirler pek ileri gittiler. Ne vakte kadar **وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ** deyip, elimizi kaldıracamız? diyorlar.

Elcevap: Yazılan bütün otuz üç adet Sözler, o âyetin denizinden ve ifâza ettiği hakikat bahrinden otuz üç katredir. Onlara baksanız, cevabınızı alabilirsiniz. Şimdilik yalnız o denizden bir katrenin reşehatına işaret nev'inden söyle deriz ki:

Meselâ: Nasıl ki bir zât-ı mu'ciz-nümâ, büyük bir saray yapmak istese: Evvelâ temellerini, esaslarını muntazaman hikmetle vaz'eder ve ilerideki neticelerine ve gayelerine muvâfık bir tarzda tertib eder. Sonra menzillere, kısımlara maharetle tefrik ve tafsil ediyor. Sonra o menzilleri tanzim ve tertib ediyor. Sonra nukuşlarla tezyin ediyor. Sonra elektrik lâmbalarıyla tenvir ediyor. Sonra o muhteşem ve müzeyyen sarayda maharetini, ihsanatını tecdid etmek

¹ “Rahmân ve Rahim Allah’ın adıyla: “Evet, Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada, gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz; ta ki Kur’ân’ın, Allah tarafından gelen gerçeğin ta kendisi olduğu onlar tarafından da iyice anlaşılacak; Rabbinin her şeye şahid olması yetmez mi?” (Fussilet sûresi, 41/53)

² “Allah herşeye kâdirdir.” (Mâide sûresi, 5/120; Hûd sûresi, 11/4; Rûm sûresi, 30/50; ...)

için her bir tabakada yeni yeni îcadlar, tebdiller, tahviller yapıyor. Sonra her bir menzilde kendi makamına merbut bir telefon rabtedip birer pencere açarak, her birinden onun makamı görünür.

Aynen öyle de: ⁻¹ **وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى** – Sâni-i Zülcelâl, Hâkim-i Hakîm, Adl-i Hakem ve bin bir esmâ-yı kudsiye ile müsemmâ Fâtır-ı Bîmisâl, şu âlem-i ekber olan kâinat sarayının ve hilkat şeceresinin îcadını irâde etti. Altı günde o sarayın, o şecerenin esâsâtını desâtir-i hikmet ve kavânîn-i ilm-i ezeli ile vaz'etti.² Sonra ulvî ve süflî tabakata ve dallara ayırıp, kaza ve kader desâtiri ile tafsil ve tasvir etti. Sonra her mahlûkatın her tâifesini ve her tabakasını sun' ve inâyet düstûru ile tanzim etti.³ Sonra her şeyi, her bir âlemi ona lâıyk bir tarzda, meselâ semâyı yıldızlarla, zemini çiçeklerle tezyin ettiği gibi, süslendirip tezyin etti.⁴ Sonra o kavânîn-i külliye ve desâtir-i umumiye meydanlarında esmâlarını tecelli ettirip tenvir etti. Sonra bu kanun-u küllînin tazyikinden feryad eden ferdlere Rahmân-ı Rahîm isimlerini hususî bir sûrette imdada yetiştirdi. Demek o küllî ve umumî desâtiri içinde hususî ihsanatı, hususî imdatları, hususî cilveleri var ki: Her şey, her vakit, her hâceti için O'ndan istimdat eder, O'na bakabilir.⁵ Sonra her menzilden, her tabakadan, her âlemden, her tâifeden, her fertten, her şeyden, kendini gösterecek yâni vücûdunu ve vahdetini bildirecek pencereler açmış. Her kalb içinde bir telefon bırakmış. Şimdi şu hadsiz pencerelerden elbette haddimizin fevkinde olarak bahse girişmeyeceğiz. Onları ilm-i muhît-i ilâhiye havale edip, yalnız âyât-ı Kur'âniye'nin lemeâtı olan Otuz Üç Pencere'yi Otuz Üçüncü Söz'ün Otuz Üçüncü Mektubu'nun namazdan sonraki tesbihâtın otuz üç aded-i mübarekine muvâfık olmak için Otuz Üç Pencere'ye icmâlî ve muhtasar bir sûrette işaret edip, izahını sâir Sözlere havale ederiz...

Birinci Pencere

Bilmüşâhede görüyoruz ki: Bütün eşya, hususan zîhayat olanların pek çok muhtelif hâcâtı ve pek çok mütenevvi metalibi vardır. O matlabları, o hâcetleri, ummadığı ve bilmediği ve eli yetişmediği yerden münasip ve lâıyk

¹ "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

² Bkz.: A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3-6; Hûd sûresi, 11/7; Furkan sûresi, 25/59; Secde sûresi, 32/4-6; Mücâdele sûresi, 48/4-6; Kaf sûresi, 50/38; Hadîd sûresi, 57/4-6.

³ Bkz.: Bakara sûresi, 2/29; Yûnus sûresi, 10/2-3; Ra'd sûresi, 13/2.

⁴ Bkz.: Hicr sûresi, 15/16-21; Sâffât sûresi, 37/6; Fussilet sûresi, 41/10-12; Kaf sûresi, 50/6-8; Mülk sûresi, 67/5.

⁵ Bkz.: Bakara sûresi, 2/186; Âl-i İmran sûresi, 3/195; Enfâl sûresi, 8/9; Yûsuf sûresi, 12/34; Enbiyâ sûresi, 21/76, 84, 88, 90; Neml sûresi, 27/62; Mü'min sûresi, 40/60; Şûrâ sûresi, 42/26.

bir vakitte onlara veriliyor, imdada yetiştiriliyor.¹ Hâlbuki o hadsiz maksudların en küçüğüne o muhtaçların kudreti yetişmez, elleri ulaşmaz. Sen kendine bak: Zâhirî ve bâtinî hasselerin ve onların levâzımâtı gibi elin yetişmediği ne kadar eşyaya muhtaçsın. Bütün zîhayatları kendine kıyas et.

İşte bütün onlar, birer birer, Vücub-u Vâcib'e şehâdet ve vahdetine işaret ettikleri gibi, hey'et-i mecmuasıyla, güneşin ziyâsı güneşi gösterdiği gibi, o hâl ve bu keyfiyet, perde-i gayb arkasında bir Vâcibü'l-vücûd'u, bir Vâhid-i Ehad'i, hem gayet Kerîm, Rahîm, Mürebbî, Müdebbir unvanları içinde akla gösterir.

Şimdi ey münkir-i cahil ve ey fâsık-ı gafil! Bu faaliyet-i hakimâneyi, basî-râneyi, rahîmâneyi ne ile izah edebilirsin? Sağır tabiatla mı? Kör kuvvetle mi? Sersem tesadüfle mi? Âciz câmid esbabla mı izah edebilirsin?..

İkinci Pencere

Eşya, vücûd ve teşahhusatlarında, nihaysiz imkânat yolları içinde mütereddid, mütehayyir, şekilsiz bir sûrette iken, birdenbire gayet muntazam, hakimâne öyle bir teşahhus-u vechî veriliyor ki; meselâ her bir insanın yüzünde, bütün ebnâ-yı cinsinden her birisine karşı birer alâmet-i fârîka, o küçük yüzde bulunduğu ve zâhir ve bâtin duyularıyla kemâl-i hikmetle teçhiz edildiği cihetle, o yüz gayet parlak bir sikke-i ehadiyet olduğunu isbat eder. Her bir yüz, yüzer cihetle bir Sâni-i Hakîm'in vücûduna şehâdet ve vahdetine işaret ettikleri gibi, bütün yüzlerin hey'et-i mecmuasıyla izhar ettikleri o sikke, bütün eşyanın Hâlık'ına mahsus bir hâtem olduğunu akıl gözüne gösterir.

Ey münkir! Hiçbir cihetle kâbil-i taklid olmayan şu sikkeleri ve mecmuundaki parlak sikke-i samediyeti hangi tezgâha havale edebilirsin?..

Üçüncü Pencere

Zeminin yüzünde dört yüz bin muhtelif tâifeden²(Hâşiye) ibaret olan bütün hayvanât ve nebâtât envânının ordusu; bilmüşâhede ayrı ayrı erzakları, sûretleri, silâhları, libasları, tâlimatları, terhisatları kemâl-i mîzân ve intizamla hiçbir şey unutulmayarak, hiçbirini şaşırmayarak bir sûrette tedbir ve terbiye

¹ Bkz.: Talâk sûresi, 65/3.

²(Hâşiye) Hattâ o tâifelerden bir kısım var ki; bir senedeki efradı, zaman-ı Âdem'den kıyâmete kadar vücûda gelen bütün insan efradından ziyadedir.

etmek öyle bir sikkedir ki; –hiçbir şüphe kabul etmez– güneş gibi parlak bir sikke-i Vâhid-i Ehad'dir. Hadsiz bir kudret ve muhîr bir ilim ve nihayetsiz bir hikmet sahibinden başka kimin haddi var ki, o hadsiz derecede hârika olan şu idareye karışsın. Çünkü şu birbiri içinde girift olan envâları, milletleri, umumunu birden idare ve terbiye edemeyen, onlardan birisine karışsa elbette karıştıracak. Hâlbuki ¹ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ sırrı ile, hiçbir karışık alâmeti yoktur. Demek ki hiçbir parmak karışmıyor.

Dördüncü Pencere

İstîdad lisânıyla bütün tohumlar tarafından ve ihtiyac-ı fitrî lisânıyla bütün hayvanlar tarafından ve lisân-ı ızırârî ile bütün muztarlar tarafından edilen duaların makbuliyetidir.² İşte bu nihayetsiz duaların bilmüşâhede kabul ve icabeti, her biri vücuba ve vahdete şehâdet ve işaret ettikleri gibi, mecmuu büyük bir miyasta bilbedâhe bir Hâlık-ı Rahîm ve Kerîm ve Mücîb'e delâlet eder ve baktırır.

Beşinci Pencere

Görüyoruz ki; eşya hususan zîhayat olanlar, def'î gibi âni bir zamanda vücûda gelir. Hâlbuki def'î ve âni bir sûrette basit bir maddeden çıkan şeyler, gayet basit, şekilsiz, sanatsız olması lâzım gelirken; çok maharete muhtaç bir hüsn-ü sanatta, çok zamâna muhtaç ihtimamkârâne nakışlarla münakaş, çok âlâta muhtaç acib sanatlarla müzeyyen, çok maddelere muhtaç bir sûrette halk olunuyorlar.

İşte bu def'î ve âni bir sûrette bu hârika sanat ve güzel hey'et, her biri bir Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûduna şehâdet ve vahdet-i rubûbiyetine işaret ettikleri gibi mecmuu gayet parlak bir tarzda nihayetsiz Kadîr, nihayetsiz Hakîm bir Vâcibü'l-vücûd'u gösterir.

Şimdi, ey sersem münkir! Haydi bunu ne ile izah edersin? Senin gibi sersem, âciz, cahil tabiatla mı? Veyahut hadsiz derece hatâ ederek o Sâni-i Mukaddes'e “tabiat” ismini verip O'nun mucizât-ı kudretini, o tesmiye bahanesiyle tabiata isnad edip, bin derece muhâli birden irtikâp etmek mi istersin?

¹ “Çevir de bak gözünü, görebilir misin bir kusur?!” (Mülk sûresi, 67/3)

² Bkz.: En'âm sûresi, 6/63; İsrâ sûresi, 17/67; Neml sûresi, 27/62.

Altıncı Pencere

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي
تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ
فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَضْرِيفِ الرِّيَّاحِ
وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ¹

Şu âyet, vücub ve vahdeti gösterdiği gibi, bir ism-i âzam'ı gösteren gayet büyük bir penceredir.

İşte şu âyetin hülâsatü'l-hülâsası şudur ki:

Kâinatın ulvî ve süflî tabakatındaki bütün âlemler ayrı ayrı lisânla bir tek neticeyi, yâni bir tek Sâni-i Hakîm'in rubûbiyetini gösteriyorlar. Şöyle ki:

Nasıl göklerde –hattâ kozmoğrafyanın itirafıyla dahi– gayet büyük neticeler için gayet muntazam hareketler, bir Kadîr-i Zülcelâl'in vücûd ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Zeminde bilmüşâhede –hattâ coğrafyanın şehâdetiyle ve ikrarıyla– gayet büyük maslahatlar için mevsimlerdeki gibi gayet muntazam tahavvülâtlar dahi, aynı o Kadîr-i Zülcelâl'in vücub ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Hem nasıl berr'de ve bahr'de kemâl-i rahmet ile rızıkları verilen ve kemâl-i hikmet ile muhtelif şekiller giydirilen ve kemâl-i rubûbiyetle türlü türlü duygularla teşhiz edilen bütün hayvanât, birer birer yine o Kadîr-i Zülcelâl'in vücûduna şehâdet ve vahdetine işaret etmekle beraber, hey'et-i mecmuasıyla gayet geniş bir mikyasta azamet-i ulûhiyetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Bağlardaki muntazam nebâtât ve nebâtâtın gösterdikleri müzeyyen çiçekler ve çiçeklerin gösterdikleri mevzûn meyveler ve meyvelerin gösterdikleri müzeyyen nakışlar, birer birer yine o Sâni-i Hakîm'in vücûduna şehâdet ve vahdetine işaret etmekle beraber külliyyetleriyle gayet şâşaalı bir sûrette cemâl-i rahmetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

¹ “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün sürelerinin değişmesinde, insanlara fayda sağlamak üzere denizlerde gemilerin süzülüşünde, Allah'ın gökten indirip kendisiyle ölmüş yeri canlandırdığı yağmurda ve yeryüzünde hayat verip yaydığı canlılarda, rüzgârların yönlerini değiştirip durmasında, gökle yer arasında emre hazır bulutların duruşunda, elbette aklını çalıştıran kimseler için Allah'ın varlığına ve birliğine nice deliller vardır.” (Bakara sûresi, 2/164)

Hem nasıl cev-v-i semâdaki bulutlardan mühim hikmetler ve gayeler ve lüzumlu faydalar ve semereler için tanzif edilen ve gönderilen katreler, katreler adedince yine o Sâni-i Hakîm'in vücubunu ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Zemindeki bütün dağların ve dağlar içindeki mâdenlerin ayrı ayrı hâsiyetleriyle beraber ayrı ayrı maslahatlar için ihzar ve idiharları, dağ metanetinde bir kuvvetle yine o Sâni-i Hakîm'in vücub ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Hem nasıl saharalarda ve dağlardaki küçük küçük tepelerin türlü türlü muntazam çiçeklerle süslenmeleri, her biri bir Sâni-i Hakîm'in vücubuna şehâdet ve vahdetine işaret etmekle beraber, hey'et-i mecmuasıyla haşmet-i saltanatını ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Bütün otlarda ve ağaçlardaki bütün yaprakların türlü türlü eşkâl-i muntazamaları ve ayrı ayrı vaziyetleri ve cezbekârâne mevzûn hareketleri, yapraklar adedince yine o Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûdunu ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Hem nasıl bütün ecsam-ı nâmiyede, büyümek zamanında muntazaman hareketleri ve türlü türlü âlât ile teşhizleri ve çeşit çeşit meyvelere şuûrkârâne teveccühleri, her biri ferden-ferdâ yine o Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûduna şehâdet ve vahdetine işaret eder. Ve hey'et-i mecmuasıyla gayet büyük bir mikyasta ihata-yı kudretini ve şümûl-ü hikmetini ve cemâl-i sanatını ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Bütün hayvanî cesedlerde kemâl-i hikmetle nefislerini, ruhlarını yerleştirmek, türlü türlü cihâzât ile kemâl-i intizam ile teslih etmek, türlü türlü hizmetlerde kemâl-i hikmetle göndermek, hayvanât adedince belki cihâzâtı sayısınca yine o Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûduna ve vahdetine şehâdet ve işaret ettikleri gibi, hey'et-i mecmuasıyla gayet parlak bir sûrette cemâl-i rahmetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Hem nasıl bütün kalblere, insan ise her nevi ulûm ve hakikatleri bildiren, hayvan ise her nevi hâcetlerinin tedarikini öğreten bütün ilhamât-ı gaybiye, bir Rabb-i Rahîm'in vücûdunu ihsas eder ve rubûbiyetine işaret eder. Öyle de; gözlere kâinat bostanındaki mânevî çiçekleri toplayan şuaât-ı aynıye gibi zâhirî ve bâtinî bütün duyguların, ayrı ayrı âlemlere her biri birer anahatar olmaları, yine o Sâni-i Hakîm, o Fâtır-ı Alîm, o Hâlık-ı Rahîm, o Rezzâk-ı Kerîm'in vücub-u vücûdunu ve vahdet ve ehadiyetini ve kemâl-i rubûbiyetini güneş gibi gösterir.

İşte şu yukarıda geçen on iki ayrı ayrı pencerelerden, on iki vecihten bir pencere-i âzam açılıyor ki; on iki renkli bir ziyâ-yı hakikat ile Cenâb-ı Hakk'ın ehadiyetini ve vahdâniyetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

İşte ey bedbaht münkir! Şu daire-i arz kadar, belki medâr-ı senevîsi kadar geniş olan şu pencereyi ne ile kapatabilirsin? Ve güneş gibi parlak olan şu mâden-i nuru ne ile söndürebilirsin ve hangi perde-i gaflette saklayabilirsin?..

Yedinci Pencere

Şu kâinat yüzünde serpilten masnûatın kemâl-i intizamları ve kemâl-i mevzûniyetleri ve kemâl-i zînetleri ve îcadlarının suhuleti ve birbirine benzemeleri ve bir tek fıtrat izhar etmeleri, nasıl ki bir Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûdunu ve kemâl-i kudretini ve vahdetini gayet geniş bir mikyasta gösteriyorlar.

Öyle de; câmid ve basit unsurlardan, hadsiz ve ayrı ayrı ve muntazam mürekkebâtın îcadı, mürekkebât adedince yine o Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûduna şehâdet ve vahdetine işaret etmekle beraber, hey'et-i mecmuasıyla gayet parlak bir tarzda kemâl-i kudretini ve vahdetini gösterdiği gibi terki-bât-ı mevcudat tabir edilen terki-b ve tahlil hengâmındaki teceddüde nihayet derecede ihtilât ve karışma içinde nihayet derecede bir imtiyaz ve tefrik ile, meselâ topraktaki tohumların ve köklerin çok karışık olduğu hâlde hiç şaşır-mayarak bir sûrette sünbüllenmelerini ve vücûdlarını temyiz ve tefrik etmek ve ağaçlara giren karışık maddeleri yaprak ve çiçek ve meyvelere tefrik etmek ve hüceyrât-ı bedene karışık bir sûrette giden gıdaî maddeleri kemâl-i hikmetle ve kemâl-i mîzânla ayırıp tefrik etmek, yine o Hakîm-i Mutlak ve o Alîm-i Mutlak ve o Kadîr-i Mutlak'ın vücub-u vücûdunu ve kemâl-i kudretini ve vahdetini gösterdiği gibi; zerrelere âlemini hadsiz ve geniş bir tarla hükmüne getirip, her dakikada kemâl-i hikmetle ekip biçip, yeni yeni kâinatlar mahsulâtını ondan almak ve o câmide, âcize, cahile olan zerrâta gayet şuûrkârâne ve gayet hakimâne ve muktedirâne hadsiz muntazam vazifeleri gördürmek, yine o Kadîr-i Zülcelâl'in ve o Sâni-i Zülkemâl'in vücub-u vücûdunu ve kemâl-i kudretini ve azamet-i rubûbiyetini ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

İşte bu dört yol ile büyük bir pencere mârifetullaha açılır. Ve büyük bir mikyasta bir Sâni-i Hakîm'i akla gösterir.

Şimdi ey bedbaht gafil! Şu hâlde O'nu görmek ve tanımak istemezsen; aklını çıkar at, hayvan ol, kurtul...

Şekizinci Pencere

Nev'-i beşerdeki bütün ervâh-ı neyyire ashabı olan enbiyâlar (*aleyhimüsselâm*), bâhir ve zâhir mucizâtlarına istinad ederek ve bütün kulûb-u münevvere

aktabı olan evliyâlar, keşif ve kerâmetlerine itimad ederek ve bütün ukûl-u nuraniye erbabı olan asfiyâlar, tahkikatlarına istinad ederek, bir tek Vâhid-i Ehad, Vâcibü'l-vücûd, Hâlık-ı külli şey'in vücub-u vücûduna ve vahdetine ve kemâl-i rubûbiyetine şehâdetleri, pek büyük ve nurânî bir penceredir. Hem her vakit o makam-ı rubûbiyeti göstermektedir.

Ey bîçâre münkir! Kime güveniyorsun ki, bunları dinlemiyorsun? Veyahut gündüz içinde gözünü kapamakla, dünyayı gece mi oldu zannediyorsun?

Dokuzuncu Pencere

Kâinattaki ibâdât-ı umumiye, bilbedâhe bir Mâbud-u Mutlak'ı gösteriyor. Evet âlem-i ervâha ve bâtına giden ve ruhânî ve meleklerle görüşen zât-ların şehâdetleriyle sabit olan umum ruhânî ve melâikelerin kemâl-i imtîsâl ile ubûdiyetleri ve bilmüşâhede bütün zîhayatların kemâl-i intizamla ubûdiyetkârâne vazifeler görmeleri ve bilmüşâhede anâsır gibi bütün cemâdâtın kemâl-i itâatla ubûdiyetkârâne hizmetleri, bir Mâbud-u bilhakk'ın vücub-u vücûdunu ve vahdetini gösterdiği gibi, her bir tâifesi icmâ ve tevâtür kuvvetini taşıyan bütün âriflerin hakikatlı mârifetleri, bütün şâkirler tâifesinin semeredar şükürleri ve bütün zâkirlerin feyizli zikirleri ve bütün hâmidlerin nimet artıran hamdleri ve bütün muvahhidlerin bürhânî tevhidleri ve tavsifleri ve bütün muhiblerin hakikî muhabbet ve aşkları ve bütün müridlerin sâdık irâde ve rağbetleri ve bütün münîblerin ciddî talep ve inabeleri, yine Ma'ruf, Mezkûr, Meşkûr, Mahmûd, Vâhid, Mahbûb, Merğûb, Maksûd olan o Mâbud-u Ezeli'nin vücub-u vücûdunu ve kemâl-i rubûbiyetini ve vahdetini gösterdiği gibi, kâmil insanlardaki bütün makbul ibâdâtın ve o makbul ibâdâtın neticesinden hâsıl olan füyuzât ve münâcât, müşahedât ve keşfiyât, yine o Mevcud-u lem-yazel ve o Mâbud-u lâ-yezâl'in vücub-u vücûdunu ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. İşte şu üç cihette ziyâdâr büyük bir pencere, vahdâniyete açılır.

Onuncu Pencere

وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ
لَكُمْ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمْ الَّيَّامَ وَاللَّيْلَ وَالنَّهَارَ * وَأَنَا كُمْ
لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبِينَ وَسَخَّرَ لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ * وَأَنَا كُمْ

مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا¹

Şu kâinattaki mevcudatın birbirine teâvünü, tecâvübü, tesanüdü gösterir ki; umum mahlûkat, bir tek Mürebbî'nin terbiyesindedirler. Bir tek Müdebbir'in idaresindedirler. Bir tek Mutasarrıf'ın taht-ı tasarrufundadırlar. Bir tek Seyyid'in hizmetkârlarıdır. Çünkü; zemindeki zihayatlarla levâzımât-ı hayatiyeyi emr-i rabbânî ile pişiren güneşten ve takvimcilik eden kamerden tut, tâ ziyâ, hava, mâ, gıdanın zihayatların imdadına koşmalarına ve nebâtâtın dahi hayvanâtın imdadına koşmalarına ve hayvanât dahi insanların imdadına koşmalarına, hattâ âzâ-yı bedeninin birbirinin muavenetine koşmalarına ve hattâ gıda zerrâtının hüceyrât-ı bedeniyeinin imdadına koşmalarına kadar cari olan bir düstûr-u teâvün ile, câmid ve şuûrsuz olan o mevcudat-ı müteavi-ne, bir kanun-u kerem, bir nâmus-u şefkat, bir düstûr-u rahmet altında gayet hakimâne, kerîmâne birbirine yardım etmek, birbirinin sadâ-yı hâcetine cevap vermek, birbirini takviye etmek, elbette bilbedâhe bir tek, yektâ, Vâhid-i Ehad, Ferd-i Samed, Kadîr-i Mutlak, Alîm-i Mutlak, Rahîm-i Mutlak, Kerîm-i Mutlak bir Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'un hizmetkârları ve memurları ve masnûları olduklarını gösterir.

İşte ey bîçâre müflis felsefi! Bu muazzam pencereye ne diyorsun? Senin tesadüfün buna karışabilir mi?...

On Birinci Pencere

أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ²

Bütün ervâh ve kulûbün dalâletten neşet eden ıztrabat ve keşmekeş ve ıztrabattan neşet eden mânevî elemlerden kurtulmaları, bir tek Hâlık'ı tanımakla olur. Bütün mevcudatı, bir tek Sâni'a vermekle necât buluyorlar, bir tek Allah'ın zikriyle mutmain olurlar.

Çünkü; hadsiz mevcudat bir tek Zât'a verilmezse (Yirmi İkinci Söz'de kat'î isbat edildiği gibi) o zaman her bir tek şeyi, hadsiz esbaba isnad etmek lâzım gelir ki, o hâlde bir tek şeyin vücûdu, umum mevcudat kadar müşkül

¹ "Allah gökleri ve yeri yaratandır. Gökten yağmur indirip size rızık olsun diye, onunla türlü türlü meyveler, ürünler çıkarandır. İzni ile denizde dolaşmak üzere gemileri size râm eden, akan suları da, ırmakları da sizin hizmetinize verendir. Mutad seyirlerini yapan güneş ile ayı size âmade kılan, geceyi ve gündüzi istifadenize veren de O'dur." Hâsılı O, Kendisinden dilediğiniz her şeyi verdi. Öyle ki Allah'ın size verdiği nimetleri birer birer saymaya kalkarsanız, mümkün değil, onları toptan olarak bile sayamazsınız." (İbrahim sûresi, 14/32-34)

² "İyi bilin ki gönüller ancak Allah'ı anmakla huzur bulur." (Ra'd sûresi, 13/28).

olur. Çünkü; Allah'a verse, hadsiz eşyayı bir Zât'a verir. O'na vermezse, her bir şeyi hadsiz esbaba vermek lâzım gelir. O vakit bir meyve, kâinat kadar müşkülât peydâ eder, belki daha ziyade müşkül olur.

Çünkü; nasıl bir nefer yüz muhtelif adamın idaresine verilse, yüz müşkülât olur. Ve yüz nefer, bir zâbitin idaresine verilse, bir nefer hükmünde kolay olur.

Öyle de; çok muhtelif esbabın bir tek şeyin îcadında ittifakları, yüz derece müşkülâtlı olur. Ve pek çok eşyanın îcadı, bir tek Zât'a verilse yüz derece kolay olur. İşte mahiyet-i insâniyedeki merak ve taleb-i hakikat cihetinden gelen nihayetsiz ıztıraptan kurtaracak yalnız tevhid-i Hâlık ve mârifet-i ilâhiyedir.

Madem küfürde ve şirkte nihayetsiz müşkülât ve ıztırabat var. Elbette o yol muhâldir, hakikati yoktur. Madem tevhidde, mevcudatın yaratılışındaki suhulete ve kesrete ve hüsn-ü sanata muvâfık olarak nihayetsiz suhulet ve kolaylık var. Elbette o yol vâciptir, hakikattir.¹

İşte ey bedbaht ehl-i dalâlet! Bak: Dalâlet yolu ne kadar karanlıklı ve elemli! Ne zorun var ki, oradan gidiyorsun? Hem bak: Îmân ve tevhid yolu ne kadar kolay ve safalı... Oraya gir, kurtul...

On İkinci Pencere

سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى * الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى * وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى

sırınca, umum eşyada hususan zîhayat masnûlarda hikmetli bir kalıptan çıkmış gibi her şeye bir miktar-ı muntazam ve bir sûret, hikmetle verildiği ve o sûret ve o miktarda maslahatlar ve faydalar için eğri büğrü hududlar bulunması; hem müddet-i hayatlarında değiştirdikleri sûret-i libasları ve miktarları yine hikmetlere, maslahatlara muvâfık bir tarzda mukadderat-ı hayatiyeden terkib ve tanzim edilen mânevî ve muntazam birer sûret, birer miktar bulunması, bilbedâhe gösterir ki: Bir Kadîr-i Zülcelâl'in ve bir Hakîm-i Zülkemâl'in kader dairesinde sûretleri ve biçimleri tertib edilen ve kudretin destgâhında vücûdları verilen o hadsiz masnûat, o Zât'ın vücub-u vücûduna delâlet ve vahdetine ve kemâl-i kudretine hadsiz lisân ile şehâdet ederler.

Sen kendi cismine ve âzâlarına ve onlardaki eğri büğrü yerlerin meyvelerine ve faydalarına bak! Kemâl-i hikmet içinde kemâl-i kudreti gör.

¹ Bkz.: İsrâ sûresi, 17/42; Enbiyâ sûresi, 21/21.

² "Tenzih et Rabbinin yüce adını. O seni yaratıp, mükemmel yaratılış vereni. O her canlıyı bir ölçüye göre yapıp hayatının devamını sağlayacak yolları göstereni." (A'lâ sûresi, 87/1-3)

On Üçüncü Pencere

¹ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ sırrınca: Her şey lisân-ı mahsusı ile Hâlık'ını yâdeder, takdis eder. Evet bütün mevcudatın lisân-ı hâl ve kâl ile ettiği tesbihât, bir tek Zât-ı Mukaddes'in vücûdunu gösteriyor. Evet fitratın şehâdeti reddedilmez.

Delâlet-i hâl ise, hususan çok cihetlerle gelse, şüphe getirmez. Bak hadsiz fitrî şehâdeti tazammun eden ve nihayetsiz tarzlarda lisân-ı hâl ile delâlet eden ve mütedâhil daireler gibi bir tek merkeze bakan şu mevcudatın muntazam sûretleri, her biri birer dildir. Ve mevzûn hey'etleri, her biri birer lisân-ı şehâdetir. Ve mükemmel hayatları, her biri birer lisân-ı tesbihattir ki, Yirmi Dördüncü Söz'de kat'î isbat edildiği gibi, o bütün diller ile pek zâhir bir sûrette tesbihâtları ve tahiyatları ve bir tek mukaddes Zât'a şehâdetleri, ziyâ güneşi gösterdiği gibi bir Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'u gösterir. Ve kemâl-i ulûhiyeti-ne delâlet eder.

On Dördüncü Pencere

² قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ

³ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ

⁴ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا

⁵ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ

sırlarınca: Her şey her şeyinde ve her şe'inde tek bir Hâlık-ı Zülcelâl'e muhtaçtır. Evet kâinattaki mevcudata bakıyoruz ve görüyoruz ki: Zaaf-ı mutlak içinde bir kuvvet-i mutlaka tezahüratı var. Ve acz-i mutlak içinde bir kudret-i mutlakın âsârı görünüyor. Meselâ, nebâtâtın tohumlarında ve köklerindeki ukde-i hayatiyelerinin intibahları zamanında gösterdikleri hârîka vaziyetleri gibi...

¹ “Hiç bir şey yoktur ki, O’nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın.” (İsrâ sûresi, 17/44)

² “Peki!” de, “Her şeyin gerçek yönetimini elinde tutan, Kendisi her şeyi koruyup gözeten kimdir!..” (Mü'minûn sûresi, 23/88)

³ “Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın.” (Hicr sûresi, 15/21)

⁴ “Yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın.” (Hûd sûresi, 11/56)

⁵ “Muhakkak ki Rabbim her şeyi koruyandır.” (Hûd sûresi, 11/57)

Hem fakr-ı mutlak ve kuruluk içinde bir gınâ-yı mutlakın tezahüratı var: Kıştaki toprağın ve ağaçların vaziyet-i fakirâneleri ve baharda şâşaalı servet ve gınâları gibi...

Hem cümud-u mutlak içinde bir hayat-ı mutlakın tereşşuhâtı görünüyor: Anâsır-ı câmidenin zihayat maddelere inkılâbı gibi...

Hem bir cehl-i mutlak içinde muhîr bir şuûrun tezahüratı görünüyor: Zerrelere yıldızlara kadar her şeyin harekâtında nizam-ı âleme ve mesalih-i hayata ve metalib-i hikmete muvâfık bir tarzda hareket etmeleri ve şuûr-kârâne vaziyetleri gibi...

İşte bu acz içindeki kudret ve zaaf içindeki kuvvet ve fakr içindeki servet ve gınâ ve cümud ve cehl içindeki hayat ve şuûr; bilbedâhe ve bizzarûre bir Kadîr-i Mutlak ve Kaviyy-i Mutlak ve Ganiyy-i Mutlak ve Alîm-i Mutlak ve Hayy-ı Kayyûm bir Zât'ın vücub-u vücûduna ve vahdetine karşı her taraftan pencereler açar. Hey'et-i mecmuası ile büyük bir mikyasta bir cadde-i nuraniyeyi gösterir.

İşte ey tabiat bataklığına düşen gafil! Eğer tabiatı bırakıp kudret-i ilâhiyeyi tanımazsan; her bir şeye, hattâ her bir zerreye, hadsiz bir kuvvet ve kudret ve nihayetsiz bir hikmet ve maharet, belki ekser eşyayı göreceksin, bileceksin, idare edecek bir iktidar, her şeyde bulunduğunu kabul etmek lâzım gelir.

On Beşinci Pencere

الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ¹

sırınca: Her şeye, o şeyin kabiliyet-i mahiyetine göre kemâl-i mîzân ve intizam ile biçilip hüsn-ü sanat ile tertib edilip, en kısa yolda, en güzel bir sûrette, en hafif bir tarzda, istimâlce en kolay bir şekilde, meselâ; kuşların elbiselerine ve her vakit tüylerini kolayca oynatmalarına ve istimâl etmelerine bak. Hem israfsız hikmetli bir tarzda vücûd vermek, sûret giydirmek, eşya adedinde diller ile bir Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûduna şehâdet ve bir Kadîr-i Alîm-i Mutlak'a işaret ederler.

On Altıncı Pencere

Rûy-u zeminde mevsim-bemevsim tazelenen mahlûkatın îcad ve tedbirlerindeki intizam ve tanzimat, bilbedâhe bir hikmet-i âmmeyi gösterir.² Sıfat, mevсуfsuz olmadığından; elbette o hikmet-i âmme, bizzarûre bir Hakîm'i gösterir.

¹ “(O Allah ki), yarattığı her şeyi güzel yapmıştır.” (Secde sûresi, 32/7)

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/259; En'âm sûresi, 6/99; Hac sûresi, 22/5; Mü'minûn sûresi, 23/14; Rûm sûresi, 30/50; Mülk sûresi, 67/3; Ğâşiyeh sûresi, 88/17.

Hem o perde-i hikmet içinde hârika tezyinat, bilbedâhe bir inâyet-i tâmmeyi gösterir. Ve o inâyet-i tâmme, bizzarûre inâyet-kâr bir Hâlık-ı Kerîm'i gösterir. Ve o perde-i inâyette umuma şâmil bir taltifat ve ihsanat, bilbedâhe bir rahmet-i vâsiayı gösterir. Ve o rahmet-i vâsia, bizzarûre bir Rahmân-ı Rahîm'i gösterir. Ve o perde-i rahmet üstünde dahi bütün rızka muhtaç zıhayatların lâyük ve mükemmel bir tarzda îşeleri ve erzakları, bilbedâhe terbiyekârâne bir rezzâkiyet ve şefkatkârâne bir rubûbiyeti gösterir. Ve o terbiye ve idare, bizzarûre bir Rezzâk-ı Kerîm'i gösterir.

Evet zeminin yüzünde kemâl-i hikmetle terbiye edilen ve kemâl-i inâyette tezyin edilen ve kemâl-i rahmetle taltif edilen ve kemâl-i şefkatle îşe edilen bütün mahlûkat, birer birer bir Sâni-i Hakîm, Kerîm, Rahîm, Rezzâk'ın vücubuna şehâdet ve vahdetine işaret ettikleri gibi, yeryüzünün mecmuunda tezahür eden ve umumunda görülen ve kasd ve irâdeyi bilbedâhe gösteren hikmet-i âmme; ve hikmeti dahi tazammun eden umum masnûata şâmil inâyette tâmme; ve inâyette ve hikmeti tazammun eden ve umum mevcudat-ı arziyye şâmil olan rahmet-i vâsia; ve rahmet ve hikmet ve inâyette de tazammun eden umum zıhayata şâmil bir sûrette ve gayet kerîmâne bir tarzda olan rızık ve îşe-i umumiyeyi birden nazara al, bak! Nasıl ki elvan-ı seb'a, ziyâyı teşkil eder. Ve yeryüzünü tenvir eden o ziyâ, nasıl şüphesiz güneşi gösterir. Öyle de; o hikmet içindeki inâyette ve inâyette içindeki rahmet ve rahmet içindeki îşe-i rızkî, nihayet derecede Hakîm, Kerîm, Rahîm, Rezzâk bir Vâcibül-vücûd'un vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini büyük bir mikyasta, yüksek bir derecede, parlak bir sûrette gösterir.¹

İşte ey serserem münkir-i gafil! Göz önündeki bu hakimâne, kerîmâne, rahîmâne, rezzâkâne terbiyeti ve bu acib ve hârika ve mucize keyfiyeti ne ile izah edebilirsin? Senin gibi serseri tesadüfle mi? Ve kalbin gibi kör kuvvetle mi? Ve kafan gibi sağır tabiatla mı? Ve senin gibi âciz, câmid, cahil esbapla mı? Yoksa nihayetsiz derecede mukaddes, münezzeh ve müberrâ, muallâ ve nihayetsiz derecede Kadîr, Alîm, Semî', Basîr olan Zât-ı Zülcelâl'e nihayetsiz derecede âciz, cahil, sağır, kör, mümkün, miskin olan "tabiat" nâmını verip nihayetsiz hatâ işlemek mi istersin? Hem güneş gibi parlak şu hakikati, hangi kuvvet ile söndürebilirsin? Hangi perde-i gaflet altında saklayabilirsin?

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/22; Yûnus sûresi, 10/21; İbrahim sûresi, 14/32; Hicr sûresi, 15/19-22; Neml sûresi, 17/64; Sebe sûresi, 34/24; Fâtr sûresi, 35/3; Mü'min sûresi, 40/13; Zâriyât sûresi, 51/58.

On Yedinci Pencere

إِنَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ¹

Zeminin yüzünü yaz zamanında temâşâ edip görüyoruz ki; îcad-ı eşya-da müşevveşiyeti iktiza eden ve intizamsızlığa sebep olan nihâyetsiz sehâvet ve bir cûd-u mutlak, gayet derecede bir insicam ve intizam içinde görünüyor. İşte zemin yüzünü tezyin eden bütün nebâtâtı gör!

Hem mizansızlığı ve kabalığı iktiza eden îcad-ı eşyadaki sûrat-i mutlaka dahi kemâl-i mevzûniyet içinde görünüyor. İşte zemin yüzünü süslendiren bütün meyvelere bak!

Hem ehemmiyetsizliği, belki çirkinliği iktiza eden kesret-i mutlaka dahi, kemâl-i hüsn-ü sanat içinde görünüyor. İşte yeryüzünü yaldızlayan bütün çiçeklere bak!

Hem sanatsızlığı, basitliği iktiza eden îcad-ı eşyadaki sühûlet-i mutlaka dahi, nihâyetsiz derecede sanatkârlık ve maharet ve ihtimamkârlık içinde görünüyor. İşte yeryüzündeki ağaç ve nebâtât cihâzâtının sandukçaları ve programları ve tarihçe-i hayatlarının kutucukları hükmünde olan bütün tohumlara, çekirdeklere dikkatle bak!

Hem ihtilâf ve ayrılığı iktiza eden uzaklık ve bu'd-u mutlak dahi bir ittifak-ı mutlak içinde görünüyor. İşte bütün aktâr-ı zeminde zer'edilen her nevi hububata bak!

Hem karışmayı ve bulaşmayı iktiza eden kemâl-i ihtilât, bilâkis kemâl-i imtiyaz ve tefrik içinde görünüyor. İşte bütün yer altına karışık atılan ve madde itibarıyla birbirine benzeyen tohumların sünbül vaktinde kemâl-i imtiyazları.. ve ağaçlara giren muhtelif maddelerin yaprak, çiçek ve meyvelere kemâl-i imtiyaz ile tefrikleri.. ve mideye giren karışık gıdaların muhtelif âzâ ve hüceyrâta göre kemâl-i imtiyazla ayrılmalarına bak, kemâl-i hikmet içinde kemâl-i kudreti gör!

Hem ehemmiyetsizliği, kıymetsizliği iktiza eden gayet derecede mebzûliyet ve nihâyet derecede ucuzluk dahi yeryüzünde masnûâtça, sanatça nihâyet

¹ “Şüphesiz göklerde ve yerde müminler için Allah'ın kudret ve hikmetine dair çok deliller vardır.” (Câsiye sûresi, 45/3).

derecede kıymetdar ve pahalı bir keyfiyette görünüyor. İşte o hadsiz acâib-i sanat içinde yeryüzünün rahmânî sofrasında yalnız kudretin şekerlemeleri olan dutların nevîlerine bak! Kemâl-i rahmeti, kemâl-i sanat içinde gör!

İşte bütün rûy-u zeminde gayet kıymetdarlık ile beraber hadsiz ucuzluk..

✓ ve hadsiz ucuzluk içinde hadsiz ihtilât ve karışıklık ile beraber hadsiz imtiyaz ve tefrik..

✓ ve hadsiz imtiyaz ve tefrik içinde gayet uzaklık ile beraber son derecede muvâfakat ve benzeyiş..

✓ ve son derece benzemek içinde gayet derecede sühûlet ve kolaylık ile beraber gayet derecede ihtimamkârâne yapılış..

✓ ve gayet derecede güzel yapılaş içerisinde sûrat-i mutlaka ve çabuklukla beraber gayet derecede mevzûn ve mizanlı ve israfsızlık..

✓ ve gayet derecede israfsızlık içinde son derece çokluk ve kesret ile beraber son derecede hüsn-ü sanat..

✓ ve son derece hüsn-ü sanat içinde nihâyet derecede sehâvet ile beraber intizam-ı mutlak, elbette gündüz, ışıgı; ışık, güneşi gösterdiği gibi bir Kadîr-i Zülcelâl'in, bir Hakîm-i Zülkemâl'in, bir Rahîm-i Zülcemâl'in vücûb-u vücûduna ve kemâl-i kudretine ve cemâl-i rubûbiyetine ve vâhidiyetine ve ehadiyetine şehâdet ederler, ¹ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى gösterirler.

Şimdi ey biçâre cahil, gafil, muannit, muattıl! Bu hakikat-i uzmâyı ne ile tefsir edebilirsiniz? Bu nihâyet derecede mucize ve harika keyfiyeti ne ile izah edebilirsiniz? Bu hadsiz derecede acîb şu sanatları neye isnad edebilirsiniz? Bu yeryüzü derecesinde geniş bu pencereye hangi perde-i gafleti atıp kapatabilirsin? Senin tesadüfün nerede, tabiat dediğin ve güvendiğin şuursuz yoldaşın ve dalâlette istinadgâhın ve arkadaşın nerede? Bu işlere tesadüfün karışması yüz derece muhâl değil mi? Ve şu harika işlerin binden birinin tabiata havalesi, bin derece muhâl olmuyor mu?

Yoksa câmid, âciz tabiatın; her bir şeyin içinde o şeyden yapılan eşya adedince mânevî makine ve matbaaları mı var?

¹ “En güzel isimler Allah'a mahsustur.” (İsrâ sûresi, 17/110; Tâhâ sûresi, 20/8; Haşır sûresi, 59/24).

On Sekizinci Pencere

أَوْ لَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ¹

Yirmi İkinci Söz'de izah edilen şu temsile bak ki: Nasıl mükemmel, muntazam, sanatlı, saray gibi bir eser, bilbedâhe muntazam bir fiile delâlet eder. Yâni bir bina, bir dülgerliğe delâlet eder. Ve mükemmel, muntazam bir fiil, bizzarûre mükemmel bir fâile ve mahir bir ustaya, bir dülgere delâlet eder. Ve mükemmel usta ve dülger unvanları, bilbedâhe mükemmel bir sığata, yâni sanat melekisine delâlet eder. Ve mükemmel sıfat ve o mükemmel meleke-i sanat, bilbedâhe mükemmel bir istidadın vücûduna delâlet eder. Ve mükemmel bir istidat ise, âli bir ruh ve yüksek bir Zât'ın vücûduna delâlet eder.

Öyle de, zeminin yüzünü, belki kâinatı dolduran müteceddid eserler, bilbedâhe gayet derece-i kemâlde bulunan ef'âli gösteriyor. Ve şu nihayet derecedeki intizam ve hikmet dairesindeki ef'âl, bilbedâhe unvanları ve isimleri mükemmel olan bir Fâil'i gösteriyor.

Çünkü; muntazam, hakimâne fiiller, fâilsiz olmadığı katiyen mâlûm. Ve son derece mükemmel unvanlar, o fâilin son derece kemâldeki sıfatlarına delâlet eder. Çünkü fenn-i Sarfça nasıl ism-i fâil masdardan yapılıdır. Öyle de, unvanların ve isimlerin dahi masdarları ve menşe'leri, sıfatlardır. Ve son derece-i kemâlde sıfatlar, şüphesiz son derece mükemmel olan şuûnat-ı zâtiyeye delâlet eder. Ve kabiliyet-i zâtiye –tabir edemediğimiz– o mükemmel şuûn-u zâtiye, bihakkalyakîn hadsiz derece-i kemâlde olan bir Zât'a delâlet eder.

İşte bütün âlemdeki âsâr-ı sanat ve bütün mahlûkat, her biri birer eser-i mükemmel olduğundan, her biri bir fiile ve fiil ise isme, isim ise vasfa ve vasf ise şe'ne ve şe'n ise zâta şehâdet ettikleri için; masnûat adedince bir tek Sâni-i Zülcelâl'in vücub-u vücûduna şehâdet ve ehadiyetine işaret ettikleri gibi; he-yet-i mecmuası ile, silsile-i mahlûkat kadar kuvvetli bir tarzda bir mi'râc-ı mârifettir. Hiçbir cihette içine şüphe girmeyen müteselsil bir bürhân-ı hakikattir.

Şimdi ey bîçâre münkir-i gafil! Silsile-i kâinat kadar kuvvetli şu bürhânı ne ile kırabilirsin? Şu masnûat adedince hakikatin şuanı gösteren hadsiz delikli ve kafesli şu pencereyi ne ile kapatabilirsin? Hangi perde-i gafleti üstüne çekebilirsin?

¹ “Hiç düşünmezler mi göklerin ve yerin melekûtunu ve o muazzam saltanatı?” (A'râf sûresi, 7/185)

On Dokuzuncu Pencere

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ¹

sırınca: Sâni-i Zülcelâl, semâvâtın ecrâmına o kadar hikmetler, mânâlar takmış ki; güya celâl ve cemâlini ifade etmek için semâvâtı; güneşler, aylar, yıldızlar kelimeleriyle süslendirdiği gibi, cevvi semâda dahi olan mevcudata öyle hikmetler ve mânâlar ve maksadlar takmış ki; güya o cevvi semâyı berkerler, şimşekler, ra'dlar, katreler kelimeleriyle intak ediyor. Ve kemâl-i hikmet ve cemâl-i rahmetini ders veriyor.

Ve nasıl zemin kafasını, hayvanât ve nebâtât denilen mânidar kelimeleyle söyleştirip kemâlât-ı sanatını kâinata gösteriyor. Öyle de; o kafanın birer kelimesi olan nebatları ve ağaçları dahi; yapraklar, çiçekler, meyveler kelimeleriyle intak edip yine kemâl-i sanatını ve cemâl-i rahmetini ilân ediyor. Ve birer kelime olan çiçekleri ve meyveleri dahi tohumcuklar kelimeleriyle konuşurup dekâik-ı sanatını ve kemâl-i rubûbiyetini ehl-i şuûra tâlim ediyor.

İşte bu hadsiz kelimât-ı tesbihiye içinde yalnız tek bir sünbül ve tek bir çiçeğin tarz-ı ifadesine kulak verip dinleyeceğiz. Nasıl şehâdet eder, bileceğiz.

Evet her bir nebat, her bir ağaç, pek çok lisân ile Sâni'lerini öyle gösteriyorlar ki; ehl-i dikkati hayretlerde bırakır ve bakanlara "Sübhânallah! Ne kadar güzel şehâdet ediyor!" dedirtirler. Evet, her bir nebatın çiçek açması zamanında ve sünbül vermesi anında, tebessümkârâne mânevî tekellümleri hengâmındaki tesbihleri, kendileri gibi güzel ve zâhirdir. Çünkü her bir çiçeğin güzel ağız ile ve muntazam sünbülün lisânıyla ve mevzûn tohumların ve muntazam habbelerin kelimâtıyla hikmeti gösteren o nizam, bilmüşâhede ilmi gösteren bir mîzân içindedir. Ve o mîzân ise, maharet-i sanatı gösteren bir nakş-ı sanat içindedir ve o nakş-ı sanat, lütuf ve keremi gösteren bir zînet içindedir. Ve o zînet dahi, rahmet ve ihsanı gösteren latîf kokular içindedir. Ve birbiri içinde bulunan şu mânidar keyfiyetler, öyle bir lisân-ı şehâdetidir ki; hem Sâni-i Zülcemâl'ini esmâsıyla târif eder, hem evsâfıyla tavsif eder, hem cilve-i esmâsını tefsir eder, hem teveddüd ve taarrüfünü, yâni sevdinmesini ve tanıttırılmasını ifade eder.

İşte bir tek çiçekten böyle bir şehâdet işitsen, acaba zemin yüzündeki rabbânî bağlarda umum çiçekleri dinleyebilsen, ne derece yüksek bir kuvvetle Sâni-i Zülcelâl'in vücub-u vücûdunu ve vahdetini ilân ettiklerini işitsen, hiç şüpheli ve vesveseli ve gafletin kalabilir mi? Eğer kalsa, sana insan ve zîşuur denilebilir mi?

¹ "Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder. Hatta hiçbir şey yoktur ki O'na hamd ile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/42-44)

Gel şimdi bir ağaca dikkatle bak! İşte bahar mevsiminde yaprakların muntazaman çıkması, çiçeklerin mevzûnen açılması, meyvelerin hikmetle, rahmetle büyümesi ve dalların ellerinde, masum çocuklar gibi, nesimin esmesiyle oynaması içindeki latîf ağzını gör. Nasıl bir dest-i kerem ile yeşillenen yaprakların dili ile ve bir neşe-i lütuf ile tebessüm eden çiçeklerin lisânıyla ve bir cilve-i rahmet ile gülen meyvelerin kelimâtı ile ifade edilen hikmetli nizam içindeki adilli mîzân; ve adli gösteren mîzân içinde bulunan dikkatli sanatlar, nakışlar ve maharetli nakışlar ve zînetler içinde rahmet ve ihsanı gösteren ayrı ayrı tatlı tatmaklar ve ayrı ayrı güzel kokular ve hoş tatmaklar içinde birer mucize-i kudret olan tohumlar ve çekirdekler, gayet zâhir bir sûrette bir Sâni-i Hakîm, Kerîm, Rahîm, Muhsin, Mün'im, Mücemmil, Mufaddil'in vücub-u vücûdunu ve vahdetini ve cemâl-i rahmetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. İşte eğer bütün rûy-u zemindeki ağaçların lisân-ı hâllerini birden dinleyebilsen: ¹ يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ hazinesinde ne kadar güzel cevherler bulunduğunu göreceksin, anlayacaksın.

İşte ey nankörlük içinde kendini başıboş zanneden bedbaht gafil! Bu derece hadsiz lisânlarla kendini sana tanıttıran ve bildiren ve sevdiren bir Kerîm-i Zülcemâl, tanımak istenilmezse bu lisânları susturmalı. Madem ki susturulmaz, dinlemeli. Gafletle kulağını kapasan kurtulamazsın. Çünkü sen kulağını kapamakla kâinat sükût etmez, mevcudat susmaz, vahdâniyet şâhidleri seslerini kesmezler. Elbette seni mahkûm ederler...

Yirminci Pencere ²(Hâşiye)

¹ "Göklerde ve yerde olanların hepsi, Allah'ı tesbih eder." (Cum'a sûresi, 62/1)

²(Hâşiye) Şu Yirminci Pencere'nin hakikati, bir zaman Arabî bir surette şöyle kalbe gelmişti:

شَيْخَانِ مَا أَعْظَمَ سُلْطَانَكَ	تَمُوجُ الْأَعْصَارِ مِنْ تَضْرِيكِكَ تَوَظُّفِكَ	تَلْتَلَأُ الصَّبَاءُ مِنْ تَنْوِيرِكَ تَشْهِيرِكَ
شَيْخَانِكَ مَا أَبَدَعَ حِكْمَتَكَ	فَرَّقْنَا الْأَخْجَارِ مِنْ تَدْبِيرِكَ تَضْوِيرِكَ	تَمَجُّجُ الْأَنْهَارِ مِنْ تَدْجِيرِكَ تَسْخِيرِكَ
شَيْخَانِكَ مَا أَحْسَنَ صُنْعَكَ	تَبِيعُ الْأَنْمَارِ مِنْ إِنْعَامِكَ إِكْرَامِكَ	تَبَسُّمُ الْأَذْهَارِ مِنْ تَرْبِيئِكَ تَحْسِينِكَ
شَيْخَانِكَ مَا أَوْسَعَ رَحْمَتَكَ	تَهْتَجُ الْأَنْطَارِ مِنْ إِنْزَالِكَ إِفْصَالِكَ	تَسْتَجُّعُ الْأَطْيَارِ مِنْ إِطْفَاقِكَ إِذْفَاقِكَ
	تَحْرُكُ الْأَنْمَارِ مِنْ تَقْدِيرِكَ تَدْبِيرِكَ تَدْوِيرِكَ تَنْوِيرِكَ	
	شَيْخَانِكَ مَا أَنْوَرَ بُرْهَانِكَ مَا أَبْهَرَ سُلْطَانَكَ	

Tercemesi: Işığın parlaması, masnuat-ı ilâhiye-yi izn-i Rabbânî ile teşhir ve ilân etmek tir.. Rüzgârların dalgalanması, emr-i rabbânînin yerine getirilmesine süratle çalışmaktır.

Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin; Senin saltanatın ne büyüktür! Nehirlerin, çayların ve ırmakların, yerden ve dağlardan kaynaması, Senin onları depolaman ve insanlara musahhar kılman ileidir.

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ¹

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِّلُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ²

وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ³

Nasıl cüz'iyat ve neticelerde ve teferruatta kemâl-i hikmet ve cemâl-i sanat görünüyor. Öyle de: Tesadüfî ve karışık tevehhüm edilen küllî unsurların, büyük mahlûkatın zâhiren karışık vaziyetleri dahi, bir hikmet ve sanat ile vaziyetler alıyorlar.

✓ İşte ziyânın parlaması, sâir hikmetli hidemâtının delâletiyle, yeryüzünde masnûat-ı ilâhiyeyi izn-i rabbânî ile teşhir ve ilân etmektir. Demek bir Sâni-i Hakîm tarafından ziyâ istihdam ediliyor. Çarşı-yi âlem sergilerindeki antika sanatlarını onun ile irâe ediyorlar.

✓ Şimdi rüzgârlara bak ki: Sâir hakimâne, kerîmâne faydalarının ve vazifelerinin şehâdetiyle gayet mühim ve kesretli vazifelere koşuyorlar. Demek o dalgalanmak bir Sâni-i Hakîm tarafından bir tavziftir, bir tasriftir, bir kullanmaktır. Dalgalanmaları ise, emr-i rabbânînin çabuk yerine getirilmesine süratle çalışmaktır.

✓ Şimdi bak çeşmelere, çaylara, ırmaklara! Yerden, dağlardan kaynakmaları tesadüfî değildir. Çünkü onlara terettüp eden âsâr-ı rahmet olan faydaların ve semerelerin şehâdetiyle ve dağlarda bir mîzân-ı hâcetle iddiharlarının ifadesi ile ve bir mîzân-ı hikmetle gönderilmelerinin delâletiyle gösteriliyor

Kıymetli taşların süslenmesi Senin tedbirin ve tasvirin ileidir. Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin; Senin hikmetin ne güzeldir!

Çiçeklerin gülümsemesi Senin süslemen ve güzelleştirmen ileidir. Meyvelerin süslenip kendilerini bize takdim etmeleri Senin ihsan ve ikramın ileidir.

Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin; Senin sanatın ne güzeldir. Kuşların ahenkle cıvıldaşmaları Senin konuşurman ve onları birbirlerine karşı şefkatli kılman ileidir.

Yağmurların serpişmesi Senin yağdırman ve ihsanın ileidir. Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin. Senin rahmetin ne kadar da geniştir!

Ayın (kamerlerin) hareket etmesi Senin takdirin ve tedbirin, döndürmen nurlandırman (aydınlatman) ileidir. Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin; Senin bürhânın ne kadar da nurludur, Senin saltanatın ne kadar da zahirdir (gözler önündedir).

1 "Sübhandır, münezzehtir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet O'nun elindedir." (Yâsîn sûresi, 36/83)

2 "Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın. Biz onu ancak belirli bir ölçü ile indiririz." (Hicr sûresi, 15/21)

3 "Aşılacağı olarak rüzgârlar gönderdik. Derken gökten yağmur indirip onunla sizi suladık. Hâlbuki o suyu hazinelerde depolayan da sizler değilsiniz." (Hicr sûresi, 15/22)

ki; bir Rabb-i Hakîm'in teshiriyle ve iddiharıyladır. Ve kaynamaları ise, O'nun emrine heyecanla imtisâl etmeleridir.

✓ Şimdi yerdeki bütün taşların ve cevâhirlerin ve mâdenlerin envâına bak! Bunların tezyinatları ve menfaatli hâsiyetleri bir Sâni-i Hakîm'in tezyini ile, tertibi ile, tedbiri ile, tasviri ile olduğunu, onlara müteallik hakimâne faydaları ve mesalih-i hayatiye ve levâzımât-ı insâniye ve hâcât-ı hayvaniyeye muvâfık bir tarzda ihzarları gösteriyor.

✓ Şimdi çiçeklere, meyvelere bak! Bunların gülümsemeleri ve tadları ve güzelliikleri ve nakışları ve koku vermeleri; bir Sâni-i Kerîm'in, bir Mün'im-i Rahîm'in sofrasında birer târife, birer dâvetnâme hükmünde olarak muhtelif renk ve koku ve tadlarla her nev'e ayrı ayrı târife ve dâvetnâme olarak verilmiştir.

✓ Şimdi kuşlara bak! Onların söyleşmeleri ve cıvıldaşmaları, bir Sâni-i Hakîm'in intak ve söyletmesi olduğuna delîl-i kat'î ise, hayret verir bir tarzda birbirine o seslerle müdavele-i hissiyat ve ifade-i maksad etmeleridir.

✓ Şimdi bulutlara bak! Yağmurun şıpıltıları, mânâsız bir ses olmadığına ve şimşek ile gök gürlemesi, boş bir gürültü olmadığına kat'î delîl ise, hâlî bir boşlukta o acâibi îcad etmek ve onlardan âb-ı hayat hükmündeki damlaları sağlamak ve zemin yüzündeki muhtaç ve müştâk zîhayatlara emzirmek, gösteriyor ki: O şımlı, o gürültü gayet mânidar ve hikmettardır ki; bir Rabb-i Kerîm'in emriyle, müştâklara o yağmur bağıyor ki, "Sizlere müjde, geliyoruz!" mânâsını ifade ederler.

✓ Şimdi göğe bak! Gök içinde hadsiz ecrâmdan yalnız kamere dikkat et! Onun hareketi, bir Kadîr-i Hakîm'in emriyle olduğu, ona müteallik ve yeryüzüne ait mühim hikmetlerdir ki, başka yerde beyân ettiğimizden kısa kesiyoruz.

İşte ziyâdan tut, tâ kamere kadar saydığımız küllî unsurlar gayet geniş bir tarzda ve büyük bir mikyasta bir pencere açar. Bir Vâcibü'l-vücûd'un vahdetini ve kemâl-i kudretini ve azamet-i saltanatını gösterir, ilân ederler.

İşte ey gafil! Eğer bu gök gürlemesi gibi bu sadâyı susturabilirsen ve güneşin ışığı gibi parlak o ziyâyı söndürebilirsen, Allah'ı unut! Yoksa aklını başına al!

¹ سُبْحَانَ مَنْ تَسْبِيحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ¹ de.

¹ Bütün noksanlıklardan münezzehtir o Allah ki "Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O'nu tesbih eder." (İsrâ sûresi, 17/44)

Yirmi Birinci Pencere

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ¹

Şu kâinatın lâmbası olan güneş, kâinat Sâni'inin vücûduna ve vahdâniyetine güneş gibi parlak ve nurânî bir penceredir. Evet, manzume-i şemsiye denilen küremizle beraber on iki seyyare;² cirmleri küçüklük-büyük-lük itibarıyla pek çok muhtelif ve mevkileri uzaklık-yakınlık noktasında pek çok mütefâvit ve sürat-i hareketleri çok mütenevvi' olduğu hâlde kemâl-i intizam ve hikmet ile ve kemâl-i mîzân ile ve bir sâniye kadar şaşırılmayarak hareketleri ve deveranları ve güneş ile, câzibe kanunu tabir edilen bir kanun-u ilâhî ile bağlanmaları, yâni onlar imamlarına iktidaları; büyük bir mikyasta bir azamet-i kudret-i ilâhiyeyi ve vahdâniyet-i rabbâniyeyi gösterir.

Çünkü; o câmid cirmleri, o şûursuz büyük kütleleri, nihayet derecede intizam ve mîzân-ı hikmet içinde muhtelif şekillerde ve muhtelif mesafelerde ve muhtelif hareketlerde döndürmek, istihdam etmek, ne derece bir kudreti ve bir hikmeti isbat ettiğini kıyas et. Bu büyük ve ağır işe zerre miktar tesadüf karışsa, öyle bir patlayış verecek ki, kâinatı dağıtacak. Çünkü; bir dakika, tesadüf birisini tevkif etse, mihverinden çıkmasına sebebiyet verir, başkaları ile müsademe etmesine yol açar. Küre-i arzdan bin defa büyük cirmlerle müsademenin ne derece dehşetli olduğunu kıyas edebilirsin.

Manzume-i şemsiyenin yâni şemsin me'mumları ve meyveleri olan on iki seyyarenin acâibini ilm-i muhît-i ilâhîye havale edip, yalnız gözümüzün önünde seyyaremiz bulunan arza bakıyoruz, görüyoruz ki: Bu seyyaremiz, bir azamet-i şevket-i rubûbiyeti ve haşmet-i saltanat-ı ulûhiyeti ve kemâl-i rahmeti ve hikmeti gösterir bir sûrette güneşin etrafında, emr-i rabbânî ile – Üçüncü Mektup'ta beyân edildiği gibi– pek büyük bir hizmet için bir uzun seyr u seyahat ona ettiriliyor. Bir sefîne-i rabbâniye olarak acâib-i masnûat-ı ilâhiye ile doldurulmuş ve zîşuur ibâdullaha seyrangâh gibi bir mesken-i seyyar vaziyeti verilmiş. Ve evkat ve hesabı bildirecek saat akrebi gibi kamer da hi dakik hesaplarla, azîm hikmetlerle ona takılmış ve o kamere başka menzillerde ayrı seyr u seyahat verilmiş.³ İşte bu mübarek seyyaremizin şu hâlleri,

¹ “Güneş de bir delildir onlara, akar gider yörüngesinde... Takdir-i Azîz-i Alîm böyle olur işte!” (Yâsîn sûresi, 36/38)

² “Bir zaman Yûsuf babasına, “Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızın, güneş ve ayın bana secde ettiklerini gördüm.” (Yûsuf sûresi, 12/4) âyeti Kur'ân'da güneş sistemindeki gezegenlerin sayısına işaret etmektedir. Güneş ile beraber sayı on iki olmaktadır.

³ “Ay için de birtakım safhalar, duraklar tâyin ettik, dolaşa dolaşa, nihayet eski hurma salkımının çöpü gibi kuru, sarı, kavisli bir hâle gelir.” (Yâsîn sûresi, 36/39)

küre-i arz kuvvetinde bir şehâdetle, bir Kadîr-i Mutlak'ın vücub-u vücûdunu ve vahdetini isbat eder. Madem şu seyyaremiz böyledir, manzume-i şemsiye-yi ona kıyas edebilirsin.

Hem şemse kendi mihverî üstünde câzibe denilen mânevî ipleri yumak yaptırmak için dolap ve çıkıkrık hükmünde olan güneşi, bir Kadîr-i Zülcelâl'in emriyle döndürüp, o seyyâratı o mânevî iplerle bağlayıp tanzim etmek ve güneşi bütün seyyâratı ile sâniyede beş saatlik bir mesafeyi kestirecek kadar bir süratle, bir tahmine göre "Herkül Burcu" tarafına veya "Şemsü'ş-Şümûs" câ-nibine sevk etmek, elbette ezel ve ebed Sultanı olan Zât-ı Zülcelâl'in kudretiy-le ve emriyledir. Güya haşmet-i rubûbiyetini göstermek için, bu emirber ne-ferleri hükmünde olan manzume-i şemsiye ordusu ile bir manevra yaptırır.

Ey kozmoğrafyacı efendi! Hangi tesadûf bu işlere karışabilir? Hangi es-bâbın eli buna ulaşabilir? Hangi kuvvet buna yanaşabilir? Haydi sen söyle... Hiç böyle bir Sultan-ı Zülcelâl, aczini gösterip mülküne başkasını karıştırır mı? Bâhusus kâinatın meyvesi, neticesi, gayesi, hülâsası olan zihayatları, başka ellere verir mi? Başkasını müdahale ettirir mi? Bâhusus o meyvelerin en câmii ve o neticelerin en mükemmeli ve zeminin halifesi ve o sultanın aynadar bir misafiri olan insanları başıboş bırakır mı? Ve onları tabiata ve tesadüfe havale edip haşmet-i saltanatını hiçe indirir mi, kemâl-i hikmetini sukut ettirir mi?..

Yirmi İkinci Pencere

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ۝ وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ۝ وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا¹

فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا²

Küre-i arz bir kafadır ki, yüz bin ağız vardır. Her bir ağızında, yüz bin lisânı vardır. Her lisânında, yüz bin bürhânı var ki; her biri çok cihetle Vâcibü'l-vücûd, Vâhid-i Ehad, her şeye kadîr, her şeye alîm bir Zât-ı Zülcelâl'in vücub-u vücûduna ve vahdetine ve evsâf-ı kudsiyesine ve esmâ-yı hüsnâsına şehâdet ederler.

Evet arzın evvel-i hilkatine bakıyoruz ki: Mâyi hâline gelen bir madde-i seyyâleden taş ve taştan toprak halkedilmiş. Mâyi kalsaydı, kâbil-i süknâ olmazdı. O mâyi taş olduktan sonra, demir gibi sert olsa idi kâbil-i istifade

¹ "Biz yeri bir döşek yapmadık mı? Dağları da arzı tutan birer destek yapmadık mı? Hem, sizi çift yarat-tık. (Nebe sûresi, 78/6-8)

² "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor!" (Rûm sûresi, 30/50)

olmazdı. Elbette buna bu vaziyeti veren, yerin sekenelerinin hâcetlerini gören bir Sâni-i Hakîm'in hikmetidir.

Sonra tabaka-yı turabiye, dağlar direği üzerine atılmış, tâ içindeki dâhilî in-kılâblardan gelen zelzeleler, dağlarla teneffüs edip, zemini hareketinden ve vazifesinden şaşırmasın. Hem denizin istilâsından toprağı kurtarsın. Hem zîhayatların levâzımât-ı hayatiyesine birer hazine olsun. Hem havayı tarasın, gazât-ı muzırradan tasfiye etsin, tâ teneffüse kabil olsun. Hem suları biriktirip id-dihar etsin. Hem zîhayata lâzım olan sâir mâdenlere menşe' ve medâr olsun.

İşte bu vaziyet bir Kadîr-i Mutlak ve bir Hakîm-i Rahîm'in vücub-u vücûduna ve vahdetine gayet kat'î ve kuvvetli şehâdet eder.

Ey coğrafyacı efendi! Bunu ne ile izah edersin? Hangi tesadüf şu acâib-i masnûat ile dolu sefîne-i rabbâniyeyi bir meşher-i acâib yaparak yirmi dört bin sene bir mesafede, bir senede sûratle çevirip, onun yüzünde dizilmiş eş-yadan hiçbir şey düşürmesin?

Hem zeminin yüzündeki acib sanatlara bak! Anâsırlar, ne derece hikmetle tavzif edilmişler. Bir Kadîr-i Hakîm'in emriyle zemin yüzündeki Rahmân misafirlerine nasıl güzel bakıyorlar, hizmetlerine koşuyorlar.

Hem acib ve garib sanatlar içinde rengârenk acib hikmetli zemin yüzünün sîmâsındaki bu nakışlı çizgilere bak! Nasil sekenelerine enhar ve çayları, deniz ve ırmakları, dağ ve tepeleri, ayrı ayrı mahlûklarına ve ibâdına lâyıf birer mesken ve vesait-i nakliye yapmış. Sonra yüz binler ecnas-ı nebâtât ve envâ-ı hayvanâtı ile kemâl-i hikmet ve intizam ile doldurup hayat vererek şenlendirmek, vakit-bevakit muntazaman mevt ile terhis ederek boşaltıp yine muntazaman “Ba'sü ba'de-l-mevt” sûretinde doldurmak; bir Kadîr-i Zülcelâl'in ve bir Hakîm-i Zülkemâl'in vücub-u vücûduna ve vahdetine yüz binler lisânlarla şehâdet ederler.

Elhâsıl: Yüzü, acâib-i sanata bir meşher ve garâib-i mahlûkata bir mahşer ve kabile-i mevcudata bir memer ve sufûf-u ibâdına bir mescid ve makarr olan zemin; bütün kâinatın kalbi hükmünde olduğundan, kâinat kadar nur-u vahdâniyeti gösterir.

İşte ey coğrafyacı efendi! Bu zemin kafası yüz bin ağız, her birinde yüz bin lisân ile Allah'ı tanıttırsa ve sen O'nu tanımazsan, başını tabiat bataklığına soksan, derece-i kabahatını düşün. Ne derece dehşetli bir cezaya seni müstehak eder, bil, ayıl ve başını bataklıktan çıkar.

۱ اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ الَّذِيْ يَدْبِرُ مَلَكُوْتُ كُلِّ شَيْءٍ ۱

1 İman ettim O Allah'a ki “Her şey üzerinde hâkimiyet elindedir.” (Mü'minûn sûresi, 33/88; Yâsîn sûresi, 36/83)

Yirmi Üçüncü Pencere

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ¹

Hayat, kudret-i rabbâniye mucizâtının en nurânîsidir, en güzeldir. Ve vahdâniyet bürhânlarının en kuvvetlisi ve en parlağıdır. Ve tecelliyât-ı samedâniye aynalarının en câmii ve en berrakıdır. Evet, hayat tek başıyla bir Hayy-ı Kayyûm'u bütün esmâ ve şûunatı ile bildirir. Çünkü hayat, pek çok sıfâtın memzuç bir macunu hükmünde bir ziyâ, bir tiryaktır. Elvan-ı seb'a, ziyâda; ve muhtelif edviyeler, tiryakta nasıl ki mümtezicen bulunur. Öyle de: Hayat dahi, pek çok sıfâttan yapılmış bir hakikattir. O hakikatteki sıfatlardan bir kısmı, duygular vasıtasıyla inbisât ederek inkişâf edip ayrılırlar. Kısım-ı ekseri ise hissiyat sûretinde kendilerini ihsas ederler ve hayattan kaynama sûretinde kendilerini bildirirler.

Hem hayat, kâinatın tedbir ve idaresinde hüküm-ferma olan rızık ve rahmet ve inâyet ve hikmeti tazammun ediyor. Güya hayat onları arkasına takıp, girdiği yere çekiyor. Meselâ; hayat bir cisme, bir bedene girdiği vakit; Hakîm ismi dahi tecelli eder, hikmetle yuvasını güzelce yapıp tanzim eder. Aynı hâlde Kerîm ismi de tecelli edip, meskenini hâcâtına göre tertib ve tezyin eder. Yine aynı hâlde Rahîm isminin cilvesi görünüyor ki, o hayatın devam ve kemâli için türlü türlü ihsanlarla taltif eder. Yine aynı hâlde Rezzâk isminin cilvesi görünüyor ki, o hayatın bekasına ve inkişâfına lâzım maddî, mânevî gıdaları yetiştiriyor. Ve kısmen bedeninde iddihar ediyor. Demek hayat bir noktayı mihrakiye hükmünde; muhtelif sıfât birbiri içine girer, belki birbirinin aynı olur. Güya hayat tamamıyla hem ilimdir, aynı hâlde kudrettir, aynı hâlde de hikmet ve rahmettir ve hâkezâ...

İşte hayat bu câmi mahiyeti itibarıyla şûun-u zâtiye-i rabbâniyeye aynadarlık eden bir ayna-yı samediyettir. İşte bu sırdandır ki: Hayy-ı Kayyûm olan Zât-ı Vâcibü'l-vücûd, hayatı pek çok kesretle ve mebzûliyetle halkedip, neşir ve teşhir eder. Ve her şeyi hayatın etrafına toplattırıp, ona hizmetkâr eder. Çünkü hayatın vazifesi büyüktür.

Evet samediyetin aynası olmak kolay bir şey değil, âdi bir vazife değil. İşte göz önünde her vakit gördüğümüz bu hadd ü hesaba gelmeyen yeni yeni

¹ "Hanginizin daha güzel iş ortaya koyacağını denemek için, ölümü ve hayatı yaratan O'dur." (Mülk sûresi, 67/2)

hayatlar ve hayatların asılları ve zâtları olan ruhlar, birden ve hiçten vücûda gelmeleri ve gönderilmeleri, bir Zât-ı Vâcibü'l-vücûd ve Hayy-ı Kayyûm'un vücub-u vücûdunu ve sıfât-ı kudsiyesini ve esmâ-yı hüsnâsını; lemeâtın güneşi gösterdiği gibi gösteriyorlar. Güneşi tanımayan ve kabul etmeyen adam, nasıl gündüzü dolduran ziyâyı inkâr etmeye mecbur oluyor. Öyle de: Hayy-ı Kayyûm, Muhyî ve Mümît olan Şems-i Ehadiyet'i tanımayan adam, zeminin yüzünü belki mâzi ve müstakbeli dolduran zîhayatların vücûdunu inkâr etmeli ve yüz derece hayvandan aşağı düşmeli. Hayat mertebesinden düşüp câmid bir cahil-i echel olmalı.

Yirmi Dördüncü Pencere

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ¹

Mevt, hayat kadar bir bürhân-ı rubûbiyettir. Gayet kuvvetli bir hüccet-i vahdâniyettir.

²الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ delâletince, mevt; adem, îdam, fena, hiçlik, fâilsiz bir inkıraz değil, belki bir Fâil-i Hakîm tarafından hizmetten terhis ve tahvil-i mekân ve tebdil-i beden ve vazifeden paydos ve haps-i bedenden âzad etmek ve muntazam bir eser-i hikmet olduğu, Birinci Mektub'ta gösterilmiştir.

Evet nasıl zemin yüzündeki masnûat ve zîhayatlar ve hayattar zemin yüzü, bir Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûduna ve vahdâniyetine şehâdet ediyorlar. Öyle de: O zîhayatlar ölümleriyle bir Hayy-ı Bâkî'nin sermediyetine ve vâhidiyetine şehâdet ediyorlar. Yirmi İkinci Söz'de; mevt, gayet kuvvetli bir bürhân-ı vahdet ve bir hüccet-i sermediyet olduğu isbat ve izah edildiğinden, şu bahsi o Söz'e havale edip yalnız mühim bir nüktesini beyân edeceğiz. Şöyle ki:

Nasıl zîhayatlar, vücûdları ile bir Vâcibü'l-vücûd'un vücûduna delâlet ediyorlar. Öyle de: O zîhayatlar, ölümleri ile bir Hayy-ı Bâkî'nin sermediyetine, vâhidiyetine şehâdet ediyorlar. Meselâ; yalnız bir tek zîhayat olan zemin yüzü, intizamâtı ile, ahvâliyle Sâni'i gösterdiği gibi, öldüğü vakit yâni kış, beyaz kefeni ile ölmüş o zemin yüzünü kapaması ile nazar-ı beşeri ondan çeviriyor.

¹ "O'ndan başka ilâh yoktur. O'nun vechi (Zâtı), hariç her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve hepimiz O'nun huzuruna götürüleceksiniz." (Kasas sûresi, 28/88)

² "Ölümü ve hayatı yaratan O'dur." (Mülk sûresi, 67/2)

Veyahut nazar, o giden bahar cenazesinin arkasından mâziye gider, daha geniş bir manzarayı gösterir. Yâni her biri birer mucize-i kudret olan zemin dolusu bütün geçen baharlar misillü yeni gelecek birer hârîka-yı kudret ve birer hayattar zemin olan, bahar dolusu hayattar mevcudat-ı arzîyenin gelmelerini ihsas ve vücûdlarına şehâdet ettiklerinden; öyle geniş bir mikyasta, öyle parlak bir sûrette, öyle kuvvetli bir derecede bir Sâni-i Zülcelâl'in bir Kadîr-i Zülkemâl'in, bir Kayyûm-u Bâkî'nin, bir Şems-i Sermedî'nin vücub-u vücûduna ve vahdetine ve beka ve sermediyetine şehâdet ederler ve öyle parlak delâilî gösterirler ki, ister istemez bedahet derecesinde **أَمَنْتُ بِاللَّهِ الْوَاحِدِ الْأَحَدِ**¹ dedirtir.

Elhâsıl: **وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا**² sırımca; hayattar bu zemin, bir baharda Sâni'a şehâdet ettiği gibi; onun ölmesiyle, zamanın geçmiş ve gelecek iki kanadına dizilmiş mucizât-ı kudretine nazarı çeviriyor. Bir bahar yerine binler baharı gösteriyor. Bir mucize yerine binler mucizât-ı kudretine işaret eder. Ve onlardan her bahar, şu hazır bahardan daha kat'î şehâdet eder. Çünkü mâzi tarafına geçenler, zâhirî esbablarıyla beraber gitmişler; arkalarında yine kendileri gibi başkalar yerlerine gelmişler. Demek esbab-ı zâhiriye hiçtir. Yalnız bir Kadîr-i Zülcelâl, onları halkedip, hikmetiyle esbaba bağlayarak gönderdiğini gösteriyor. Ve gelecek zamanda dizilmiş hayattar olan zemin yüzleri ise, daha parlak şehâdet eder. Çünkü yeniden, yoktan, hiçten yapılıp gönderilecek, yere konup vazife gördürüp sonra gönderilecekler.

İşte ey tabiata saplanan ve bataklıkta boğulmak derecesine gelen gafill! Bütün mâzi ve müstakbele ulaşacak hikmetli ve kudretli mânevî el sahibi olmayan bir şey, nasıl bu zeminin hayatına karışabilir? Senin gibi hiç ender hiç olan tesadüf ve tabiat buna karışabilir mi? Kurtulmak istersen: "Tabiat, olsa olsa bir defter-i kudret-i ilâhiyedir. Tesadüf ise, cehlimizi örten gizli bir hikmet-i ilâhiyenin perdesidir." de, hakikate yanaş.

Yirmi Beşinci Pencere

Nasıl ki madrub, elbette dârîbe delâlet eder. Sanatlı bir eser, sanatkârı îcab eder. Veled, vâlidî iktiza eder. Tahtiyet, fevkiyeti istilzam eder ve hâkezâ... Bütün umûr-u izafiye tabir ettikleri biri birisiz olmayan evsâf-ı nisbiye misillü şu kâinatın cüz'iyatında ve hey'et-i umumiyesinde görünen imkân dahi,

¹ Zât ve sıfatlarında eşsiz ve tek olan Allah'a imân ettim.

² "Ve ölmüş toprağa hayat verir." (Rûm sûresi, 30/19)

vücubu gösterir. Ve bütün onlarda görünen infial, bir fiili gösterir. Ve umumunda görünen mahlûkiyet, hâlikiyeti gösterir. Ve umumunda görünen kesret ve terkib, vahdeti istilzam eder. Ve vücub ve fiil ve hâlikiyet ve vahdet, bilbedâhe ve bizzarûre mümkün, münfail, kesîr, mürekkeb, mahlûk olmayan; vâcib ve fâil, vâhid ve hâlik olan mevsuflarını ister. Öyle ise bilbedâhe bütün kâinattaki bütün imkânlar, bütün infialler, bütün mahlûkiyetler, bütün kesret ve terkibler bir Zât-ı Vâcibü'l-vücûd, Fa'âlün limâ yürüd,¹ Hâlik-ı külli şey'e,² Vâhid-i Ehad'e³ şehâdet eder.

Elhâsıl: Nasıl imkândan vücub görünüyor, infialden fiil ve kesretten vahdet; bunların vücûdu, onların vücûduna katiyen delâlet eder. Öyle de: Mevcûdat üstünde görünen masnûiyet ve merzukiyet gibi sıfatlar dahi, sâni'-iyet, rezzâkiyet gibi şe'nlerin vücûdlarına kat'î delâlet ediyor. Şu sıfâtın vücûdu dahi, bizzarûre ve bilbedâhe bir Hallâk ve bir Rezzâk Sâni-i Rahîm'in vücûduna delâlet eder. Demek her bir mevcud, taşıdığı yüzler bu çeşit sıfatlar lisânı ile, Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'un yüzler esmâ-yı hüsnâsına şehâdet ederler. Bu şehâdetler kabul edilmezse, mevcudatın bütün bu çeşit sıfatlarını inkâr etmek lâzım gelir...

Yirmi Altıncı Pencere⁴(Hâşiye)

Şu kâinatın mevcudatı yüzünde tazelenen ve gelip geçen cemâller ve hü-sünler; bir Cemâl-i Sermedî cilvelerinin bir nevi gölgeleri olduğunu gösterir. Evet, ırmağın yüzündeki kabarcıkların parlayıp gitmesinden sonra arkadan gelenlerin gidenler gibi parlamaları, daimî bir şemsin şualarının aynaları olduklarını gösterdikleri gibi; seyyâl zaman ırmağında, seyyar mevcudatın üstünde parlayan lemeât-ı cemâliye dahi, bir Cemâl-i Sermedîye işaret ederler ve O'nun bir nevi emareleridirler.

Hem kâinat kalbindeki ciddî aşk, bir Maşuk-u lâ-yezâlî'yi gösterir. Evet, ağacın mahiyetinde olmayan bir şey, esaslı bir sûrette meyvesinde bulunmadığı delâletiyle; şecere-i kâinatın hassas meyvesi olan nev'-i insandaki ciddî aşk-ı lahutî gösterir ki; bütün kâinatta –fakat başka şekillerde– hakikî aşk ve muhabbet bulunuyor. Öyle ise kalb-i kâinattaki şu hakikî muhabbet ve aşk, bir Mahbub-u Ezeli'yi gösterir.

¹ “(Allah) Dilediği her şeyi yapar.” (Bkz.: Hûd sûresi, 11/107; Bürûc sûresi, 85/16)

² “(Rabbimiz Allah) Her şeyi yaratan O'dur.” (Bkz.: En'âm sûresi, 6/102; Ra'd sûresi, 13/16)

³ Bkz.: Nisâ sûresi, 4/171; İhlâs sûresi, 112/1.

⁴(Hâşiye) Şu pencere, umumî değil; ehl-i kalbe ve ehl-i muhabbete hususiyeti var.

Hem kâinatın sînesinde çok sûretlerde tezahür eden incizâblar, cezbe-ler, câzibeler; ezeli bir hakikat-i câzibedârın cezbiyle olduğunu hüşyar kalble-re gösterir. Hem mahlûkatın en hassas ve nurânî tâifesi olan ehl-i keşif ve ve-lâyetin ittifakıyla, zevk ve şuhûda istinad ederek, bir Cemîl-i Zülcelâl'in cilve-sine, tecellisine mazhar olduklarını ve o Celîl-i Zülcemâl'in (kendini) tanıttırıl-masına ve sevdirmesine zevk ile muttali olduklarını, müttefikan haber ver-meleri, yine bir Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'un, bir Cemîl-i Zülcelâl'in vücûduna ve insanlara kendini tanıttırmasına katiyen şehâdet eder.

Hem kâinat yüzünde ve mevcudat üstünde işleyen kalem-i tahsin ve tez-yin; o kalem sahibi Zât'ın esmâsının güzelliğini vâzihan gösteriyor.

İşte kâinat yüzündeki cemâl ve kalbindeki aşk ve sînesindeki incizâb ve gözlerindeki keşif ve şuhûd ve hey'atındaki hüsün ve tezyinat; pek latîf, nurânî bir pencere açar. Onun ile, bütün esmâsı cemîle bir Cemîl-i Zülcelâl'i ve bir Mahbub-u lâ-yezâlî'yi ve bir Mâbud-u lem-yazel'i, hüşyar olan akıl ve kalb-lere gösterir.

İşte ey maddiyat karanlığında, evham zulümâtında, boğucu şübehat için-de çırpınan gafil! Kendine gel. İnsaniyete lâayık bir sûrette yüksel. Şu dört delik ile bak; cemâl-i vahdeti gör, kemâl-i îmânı kazan, hakikî insan ol!..

Yirmi Yedinci Pencere

اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ¹

Kâinatta, “esbab ve müsebbebat” görünen eşyaya bakıyoruz ve görüyo-ruz ki: En âlâ bir sebep, en âdi bir müsebbebe kuvveti yetmiyor. Demek es-bab bir perdedir. Müsebbebleri yapan başkadır. Meselâ; hadsiz masnûattan yalnız cüz'î bir misâl olarak insan başı içinde bir hardal küçüklüğünde bir yer-de yerleştirilen kuvve-i hâfızaya bakıyoruz. Görüyoruz ki: Öyle bir câmi kitap belki kütüphâne hükmündedir ki, bütün sergüzeşt-i hayatı, içinde karıştırıl-maksızın yazılıyor.

Acaba şu mucize-i kudrete hangi sebep gösterilebilir? Telâfif-i dimaği-ye mi? Basit, şuûrsuz hüceyrât zerrelere mi? Tesadüf rüzgârları mı? Hâlbuki o mucize-i sanat, öyle bir zâtın sanatı olabilir ki; beşerin haşirde neşredilecek büyük defter-i a'mâlinde muhasebe vaktinde hatıra getirilecek ve işlediği

¹ “Her şeyi yaratan Allah'tır. Her şey O'nun tasarruf ve yönetimindedir.” (Zümer sûresi, 39/62)

her fiilleri yazıldığını bildirmek için bir küçük sened istinsah edip, yazıp aklının eline verecek bir Sâni-i Hakîm'in sanatı olabilir.

İşte beşerin kuvve-i hâfızasına misâl olarak bütün yumurtaları, çekirdekleri, tohumları kıyas et ve bu câmi küçücük mucizelere, sâir müsebbebatı da kıyas et. Çünkü hangi müsebbebe ve masnûa baksan, o derece hârîka bir sanat var ki, değil onun âdi, basit sebebi, belki bütün esbab toplansa, ona karşı izhar-ı acz edecekler. Meselâ: Büyük bir sebep zannedilen güneşi; ihtiyarlı, şuûrlu farz ederek ona denilse: “Bir sineğin vücûdunu yapabilir misin?” Elbette diyecek ki: “Hâlîk'ımın ihsanı ile dükkânımda ziyâ, renkler, hararet çok. Fakat sineğin vücûdunda göz, kulak, hayat gibi öyle şeyler var ki, ne benim dükkânımda bulunur ve ne de benim iktidarım dâhilindedir.”

Hem nasıl ki müsebbebdeki hârîka sanat ve tezyinat, esbâbı azledip Müsebbibü'l-esbab olan Vâcibü'l-vücûd'a işaret ederek, **وَاللّٰهُ يُزَجِّعُ الْأَمْرَ كُلَّهُ**¹ sırrınca: O'na teslim-i umûr eder. Öyle de: Müsebbebata takılan neticeler, gayeler, faydalar; bilbedâhe perde-i esbab arkasında bir Rabb-i Kerîm'in, bir Hakîm-i Rahîm'in işleri olduğunu gösterir. Çünkü şuûrsuz esbab, elbette bir gayeyi düşünüp çalışmaz. Hâlbuki görüyoruz: Vücuda gelen her mahlûk, bir gaye değil, belki çok gayeleri, çok faydaları, çok hikmetleri takip ederek vücûda geliyor. Demek bir Rabb-i Hakîm ve Kerîm, o şeyleri yapıp gönderiyor. O faydaları onlara gaye-i vücûd yapıyor. Meselâ, yağmur geliyor. Yağmuru zâhiren intac eden esbab; hayvanâtı düşünüp, onlara acıyıp merhamet etmekten ne kadar uzak olduğu mâlûmdur. Demek hayvanâtı halkeden ve rızıklarını taahhüd eden bir Hâlîk-ı Rahîm'in hikmetiyle imdada gönderiliyor. Hattâ yağmura “rahmet” deniliyor. Çünkü çok âsâr-ı rahmet ve faydaları tazammun ettiğinden, güya yağmur şeklinde rahmet tecessüm etmiş, takattur etmiş, katre katre geliyor.

Hem bütün mahlûkatın yüzüne tebessüm eden bütün zînetli nebâtât ve hayvanâtta tezyinat ve gösterişler, bilbedâhe perde-i gayb arkasında bu süslü ve güzel sanatlar ile kendini tanıttırmak ve sevdirmek ve bildirmek isteyen bir Zât-ı Zülcelâl'in vücub-u vücûduna ve vahdetine delâlet ederler. Demek eşyadaki süslü vaziyetler, gösterişli keyfiyetler; tanıttırmak ve sevdirmek sıfatlarına katiyen delâlet eder. Sevdirmek ve tanıttırmak sıfatları ise; bilbedâhe Vedûd, Ma'ruf bir Sâni-i Kadîr'in vücub-u vücûduna ve vahdetine şehâdet eder.

¹ “Bütün işler hükmetmesi için O'na götürülür.” (Hûd sûresi, 11/123)

Elhâsıl: Sebeb gayet âdi, âciz ve ona isnad edilen müsebbeb ise gayet sanatlî ve kıymetli olduğundan, sebebi azleder. Hem müsebbebin gayesi, faydası dahi, cahil ve câmid olan esbâbı ortadan atar, bir Sâni-i Hakîm'in eline teslim eder. Hem müsebbebin yüzündeki tezyinat ve maharetler, kendi kudretini zîşuurlara bildirmek isteyen ve kendini sevdirmek arzu eden bir Sâni-i Hakîm'e işâret eder.

Ey esbap-perest biçâre! Bu üç mühim hakikati ne ile izah edebilirsin? Sen nasıl kendini kandırabilirsin? Aklın varsa, esbab perdesini yırt.

وَخَدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ¹ de, hadsiz evhamdan kurtul.

Yirmi Sekizinci Pencere

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافَ أَلْسِنَتِكُمْ
وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ²

Şu kâinata bakıyoruz, görüyoruz ki: Hüceyrât-ı bedenden tut, tâ mecmû-u âleme şâmil bir hikmet ve tanzim var. Hüceyrât-ı bedene bakıyoruz, görüyoruz ki: Mesalih-i bedeni gören ve idare eden birisinin emriyle, kanunuyla o küçük küçük hüceyrelerde ehemmiyetli bir tedbir var. Mideye, nasıl bir kısım rızık, iç yağı sûretinde iddihar olunup vakt-i hâcette sarf edilir. Aynen o küçük küçük hüceyrelerde de, o tasarruf ve iddihar var.

Nebâtâta bakıyoruz, gayet hakimâne bir terbiye, bir tedbir görünüyor. Hayvanâta bakıyoruz; nihayet derecede kerîmâne bir terbiye ve iâşe görüyoruz. Kâinatın erkân-ı azîmesine bakıyoruz; mühim gayeler için haşmetkârâne bir tedvir ve tenvir görüyoruz. Âlemin mecmuuna bakıyoruz; muntazam bir memleket, bir şehir, bir saray hükmünde âlî hikmetler, galî gayeler için mükemmel bir tanzimat görüyoruz. –Otuz İkinci Söz'ün Birinci Mevkıfı'nda izah ve isbat edildiği üzere– bir zerreden tut, tâ yıldızlara kadar zerre miktar şirke yer bırakmıyor. Öyle birbirlerine mânen münasebettardır ki; bütün yıldızları müsahhar etmeyen ve elinde tutmayan, bir zerreye rubûbiyetini dinlettiremez. Bir zerreye hakikî Rab olmak için, bütün yıldızlara sahip olmak lâzım gelir.

Hem –Otuz İkinci Söz'ün İkinci Mevkıfı'nda izah ve isbat edildiği üzere– semâvâtın halk ve tesviyesine muktedir olmayan, beşerin sîmâsındaki

¹ “Allah'ın hiçbir şeriki yoktur.” (Buhârî, *îmân* 42, *meğâzî* 29; Müslim *îmân* 46)

² “O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Göklere ve yeri yaratması, lisanlarının ve renklerinin farklı olmasıdır. Elbette bunda bilen ve anlayan kimseler için ibretler vardır.” (Rûm sûresi, 30/22)

teşahhusu yapamaz. Demek bütün semâvâtın Rabbi olmayan, bir tek insanın sîmâsındaki alâmet-i fârîka olan nakş-ı sîmâvîyi yapamaz. İşte kâinat kadar büyük bir pencere ki; onunla bakılsa

اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ۝ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ¹

âyetleri, büyük harflerle kâinat sayfalarında yazılı olduğu, akıl gözüyle de görülecek. Öyle ise: Görmeyenin ya akli yok, ya kalbi yok veya insan sûretinde bir hayvandır!

Yirmi Dokuzuncu Pencere

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ²

Bir bahar mevsiminde, garibâne, mütefekkirâne seyahate gidiyordum. Bir tepeciğin eteğinden geçerken, parlak bir sarıçiçek nazarıma ilişti. Eskiden vatanımda ve sâir memleketlerde gördüğüm o cins sarıçiçekleri derhatır ettirdi. Şöyle bir mânâ kalbe geldi ki: Bu çiçek kimin turrası ise, kimin sikkesi ise ve kimin mührü ise ve kimin nakşı ise, elbette bütün zemin yüzündeki o nevi çiçekler, O'nun mühürleridir, sikkeleridir.

Şu mühür tahayyülünden sonra şöyle bir tasavvur geldi ki: Nasıl bir mühür ile mühürlenmiş bir mektub; o mühür, o mektubun sahibini gösterir. Öyle de; şu çiçek, bir mühr-ü Rahmânî'dir. Şu envâ-ı nakışlarla ve mânidar nebâtât satırlarıyla yazılan şu tepecik dahi, bu çiçek Sâni'inin mektubudur.

Hem şu tepecik dahi bir mühürdür. Şu sahra ve ova bir mektub-u Rahmânî hey'atını aldı. İşbu tasavvurdan şöyle bir hakikat zihne geldi ki: Her bir şey, bir mühr-ü rabbânî hükmünde bütün eşyayı kendi Hâlık'ına isnad eder. Kendi kâtibinin mektubu olduğunu isbat eder.

İşte her bir şey, öyle bir pencere-i tevhiddir ki, bütün eşyayı bir Vâhid-i Ehad'e mal eder. Demek her bir şeyde, hususan zîhayatlarda öyle hârîka bir nakış, öyle mucize-kâr bir sanat var ki: Onu öyle yapan ve öyle mânidar nakşeden, bütün eşyayı yapabilir ve bütün eşyayı yapan, elbette O olacaktır. Demek bütün eşyayı yapamayan, bir tek şeyi icad edemez.

¹ "Her şeyi yaratan Allah'tır. Her şey O'nun tasarruf ve yönetimindedir. Göklerin ve yerin hazinelerinin anahtarları O'nun nezdindedir." (Zümer sûresi, 39/62-63)

² "Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın." (İsrâ sûresi, 17/44)

İşte ey gafil! Şu kâinatın yüzüne bak ki: Birbiri içinde hadsiz mektubât-ı samedâniye hükmünde olan sahaif-i mevcudat ve her bir mektub üstünde hadsiz sikke-i tevhid mühürleriyle temhir edilmiş. Bütün bu mühürlerin şehâdetlerini kim tekzip edebilir? Hangi kuvvet onları susturabilir? Kalb kulağı ile hangisini dinlesen, ¹ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ dediğini işitirsin.

Otuzuncu Pencere

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا²

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ³

Şu pencere, imkân ve hudûsa müesses umum mütekellimînin penceresidir ve isbat-ı Vâcibü'l-vücûd'a karşı caddeleridir. Bunun tafsilâtını, “Şerhu'l-Mevâkif” ve “Şerhu'l-Makâsîd” gibi muhakkiklerin büyük kitaplarına havale ederek, yalnız Kur'ân'ın feyzinden ve şu pencereden ruha gelen bir-iki şuaı göstereceğiz. Şöyle ki:

Âmiriyet ve hâkimiyetin muktezası; rakib kabul etmemektir, iştiraki reddetmektir, müdahaleyi ref'etmektir... Onun içindir ki; küçük bir köyde iki muhtar bulunsa, köyün rahatını ve nizamını bozarlar. Bir nahiyede iki müdür, bir vilayette iki vali bulunsa, herc ü merc ederler. Bir memlekette iki pa-dışah bulunsa, fırtınalı bir karmakarışıklığa sebebiyet verirler.

Madem hâkimiyet ve âmiriyetin gölgesinin zayıf bir gölgesi ve cüz'î bir nümûnesi, muavenete muhtaç âciz insanlarda böyle rakib ve zıddı ve emsâlinin müdahalesini kabul etmezse; acaba saltanat-ı mutlaka sûretindeki hâkimiyet ve rubûbiyet derecesindeki âmiriyet, bir Kadîr-i Mutlak'ta ne derece o redd-i müdahale kanunu ne kadar esaslı bir sûrette hükmünü icra ettiğini kıyas et. Demek ulûhiyet ve rubûbiyetin en kat'î ve daimî lâzımı; vahdet ve infiraddır. Buna bir bürhân-ı bâhir ve şahid-i kat'î, kâinattaki intizam-ı ek-mel ve insicam-ı ecmeldir. Sinek kanadından tut, tâ semâvât kandillerine kadar öyle bir nizam var ki; akıl onun karşısında hayretinden ve istihsanından

1 “Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur.” (Müslim, *salât* 60; Tirmizî, *salât* 216; Ebû Dâvûd, *salât* 178; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/292)

2 “Eğer gökte ve yerde, Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu.” (Enbiyâ sûresi, 21/22)

3 “O'nun vechi (Zâtı), hariç her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve hepiniz O'nun huzuruna götü-rüleceksiniz.” (Kasas sûresi, 28/88)

“Sübhânallah, mâşâallah, bârekâllah” der, secde eder. Eğer zerre miktar şerike yer bulursa idi, müdahalesi olsa idi,

1 **لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا** âyet-i kerîmesinin delâletiyle: Nizam bozulacaktı, sûret değişecekti, fesadın âsârı görünecekti. Hâlbuki:

**فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ ۖ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ
كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ**²

delâletiyle ve şu ifade ile nazar-ı beşer, kusuru aramak için ne kadar çabalasa, hiçbir yerde kusuru bulamayarak, yorgun olarak menzili olan göze gelip, onu gönderen münekkid akla diyecek: “Beyhude yorulduğum, kusur yok.” demesiyle gösteriyor ki: Nizam ve intizam, gayet mükemmeldir. Demek intizam-ı kâinat, vahdâniyetin kat’î şâhididir.

Gel gelelim “Hudûs”a. Mütakallimîn demişler ki: “Âlem, mütegayyirdir. Her mütegayyir, hâdistir. Her bir hâdisin, bir muhdisi, yâni mücidi var. Öyle ise bu kâinatın kadîm bir mücidi var.”

Biz de deriz: Evet kâinat hâdistir. Çünkü görüyoruz: Her asırda, belki her senede, belki her mevsimde bir kâinat, bir âlem gider, biri gelir. Demek bir Kadîr-i Zülcelâl var ki, bu kâinatı hiçten îcad ederek her senede belki her mevsimde, belki her günde birisini îcad eder, ehl-i şuûra gösterir ve sonra onu alır, başkasını getirir. Birbiri arkasına takıp zincirleme bir sûrette zamanın şeridine asıyor. Elbette bu âlem gibi birer kâinat-ı müteceddide hükmünde olan her baharda gözümüzün önünde hiçten gelen ve giden kâinatları îcad eden bir Zât-ı Kadîr’in mucizât-ı kudretidirler. Elbette âlem içinde her vakit âlemleri halkedip değiştiren Zât, mutlaka şu âlemi dahi O halketmiştir. Ve şu âlemi ve rûy-u zemini, o büyük misafirlere misafirhâne yapmıştır.

Gelelim “İmkân” bahsine. Mütakallimîn demişler ki: “İmkân, mütesaviyü’t-tarafeyn” dir. Yâni: Adem ve vücûd, ikisi de müsavi olsa; bir tahsis edici, bir tercih edici, bir mücid lâzımdır. Çünkü mümkinât, birbirini îcad edip teselsül edemez. Yahut o onu, o da onu îcad edip devir sûretinde dahi olamaz. Öyle ise bir Vâcibü’l-vücûd vardır ki, bunları îcad ediyor. Devir ve teselsülü,

1 “Eğer gökte ve yerde, Allah’tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu.” (Enbiyâ sûresi, 21/22)

2 “(Yedi kat göğü birbiriyle tam uyum içinde yaratan O’dur. Rahmân’ın yaratmasında hiçbir nizamsızlık göremezsin.) Çevir de bak gözünü görebilir misin bir kusur? Sonra tekrar tekrar gözünü çevir de bak, gözün bulamadığından bir kusur, eli boş ve bitkin geri döner.” (Mülk sûresi, 67/3-4)

on iki bürhân yâni arşî ve süllemî gibi nâmlar ile müsemmâ meşhur on iki delîl-i kat'î ile devri ibtal etmişler ve teselsülü muhâl göstermişler. Silsile-i esbabı kesip, Vâcibü'l-vücûd'un vücûdunu isbat etmişler.

Biz de deriz ki: Esbab, teselsülün berâhini ile âlemin nihayetinde kesilmesinden ise, her şeyde Hâlık-ı küllî şey'e has sikkeyi göstermek daha kat'î, daha kolaydır. Kur'ân'ın feyziyle bütün Pencerele ve bütün Sözcükler, o esas üzerine gitmişler. Bununla beraber imkân noktasının hadsiz bir vüs'ati var. Hadsiz cihetlerle Vâcibü'l-vücûd'un vücûdunu gösteriyor. Yalnız, mütekelimînin teselsülün kesilmesi yoluna, –elhak geniş ve büyük olan o caddeye–münhasır değildir. Belki hadd ü hesaba gelmeyen yollar ile, Vâcibü'l-vücûd'un mârifetine yol açar. Şöyle ki:

Her bir şey vücûdunda, sıfâtında, müddet-i bekasında hadsiz imkânât, yâni gayet çok yollar ve cihetler içinde mütereddid iken, görüyoruz ki; o hadsiz cihetler içinde vücûdça muntazam bir yolu takip ediyor. Her bir sıfatı da mahsus bir tarzda ona veriyor. Müddet-i bekasında bütün değiştirdiği sıfat ve hâller dahi, böyle bir tahsis ile veriliyor. Demek bir muhassısın irâdesiyle, bir müreccihin tercihiyle, bir Mûcid-i Hakîm'in îcadıyladır ki; hadsiz yollar içinde, hikmetli bir yolda onu sevk eder, muntazam sıfâtı ve ahvâli ona giydiriyor.

Sonra infiraddan çıkarıp, bir terkipli cisme cüz yapar, imkânât ziyadeleşir. Çünkü o cisimde binler tarzda bulunabilir. Hâlbuki neticesiz o vaziyetler içinde neticeli, mahsus bir vaziyet ona verilir ki; mühim neticeleri ve faydaları ve o cisimde vazifeleri gördürülüyor. Sonra o cisim dahi diğer bir cisme cüz yaptırılıyor. İmkânât daha ziyadeleşir. Çünkü binlerle tarzda bulunabilir. İşte o binler tarz içinde, bir tek vaziyet veriliyor. O vaziyet ile mühim vazifeler gördürülüyor ve hâkezâ... Gittikçe daha ziyade kat'î bir Hakîm-i Müdebbir'in vücub-u vücûdunu gösteriyor. Bir Âmir-i Alîm'in emriyle sevk edildiğini bildiriyor. Cisim içinde cisim, birbiri içinde cüz olup giden bütün bu terkiplerde; nasıl bir nefer, takımında, bölüğünde, taburunda, alayında, fırkasında, ordusunda mütedâhil o hey'etlerden her birisine mahsus birer vazifesi, hikmetli birer nisbeti, intizamlı birer hizmeti bulunuyor. Hem nasıl ki senin göz bebeğinden bir hüceyre; gözünde bir nisbeti ve bir vazifesi var. Senin başın hey'et-i umumiyesi nisbetine dahi, hikmetli bir vazifesi ve hizmeti vardır. Zerre miktar şaşırsa, sıhhat ve idare-i beden bozulur. Kan damarlarına, his ve hareket asablarına, hattâ bedenin hey'et-i umumiyesinde birer mahsus vazifesi, hikmetli birer vaziyeti vardır. Binlerle imkânât içinde, bir Sâni-i Hakîm'in hikmetiyle o muayyen vaziyet verilmiştir.

Öyle de: Bu kâinattaki mevcudat, her biri kendi zâtı ile, sıfâtı ile çok imkânât yolları içinde has bir vücûdu ve hikmetli bir sûreti ve faydalı sıfatları, nasıl bir Vâcibü'l-vücûd'a şehâdet ederler. Öyle de: Mürekkebâta girdikleri vakit, her bir mürekkebe daha başka bir lisânla yine Sâni'ini ilân eder. Git gide, tâ en büyük mürekkebe kadar nisbeti, vazifesi, hizmeti itibarıyla Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûduna ve ihtiyarına ve irâdesine şehâdet eder. Çünkü bir şeyi, bütün mürekkebâta hikmetli münasebetleri muhafaza sûretinde yerleştiren, bütün o mürekkebâtın Hâlık'ı olabilir. Demek bir tek şey, binler lisânlarla O'na şehâdet eder hükmündedir. İşte kâinatın mevcudatı kadar değil, belki mevcudatın sıfât ve mürekkebâtı adedince imkânât noktasından da Vâcibü'l-vücûd'un vücûduna karşı şehâdetler geliyor.

İşte ey gafil! Kâinatı dolduran bu şehâdetleri, bu sadâları işitmemek.. ne derece sağır ve akılsız olmak lâzım geliyor? Haydi sen söyle...

Otuz Birinci Pencere

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ¹
وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ * وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ²

Şu pencere insan penceresidir ve enfüsîdir. Ve enfüsî cihetinde şu pencerenin tafsilâtını binler muhakkikîn-i evliyânın mufassal kitaplarına havale ederek yalnız feyz-i Kur'ân'dan aldığımız birkaç esasa işaret ederiz. Şöyle ki:

On Birinci Söz'de beyân edildiği gibi: “İnsan, öyle bir nüsha-yı câmiadır ki: Cenâb-ı Hak bütün esmâsını, insanın nefsi ile insana ihsas ediyor.” Tafsilâtını başka Sözlere havale edip yalnız üç noktayı göstereceğiz.

Birinci Nokta

İnsan, üç cihetle esmâ-yı ilâhiyeye bir aynadır.

Birinci Vecih: Gecede zulümât, nasıl nuru gösterir. Öyle de: İnsan, zaaf ve acziyle, fakr u hâcâtıyla, naks ve kusuru ile, bir Kadîr-i Zülcelâl'in kudretini, kuvvetini, ginâsını, rahmetini bildiriyor ve hâkezâ pek çok evsâf-ı ilâhiyeye bu

¹ “Biz, insanı en mükemmel surette yarattık.” (Tîn sûresi, 95/4)

² “Yeryüzünde kesin inanmak isteyenler için birçok deliller vardır. Bizzat kendi varlıklarınızda da böyle deliller vardır. Hâlâ görmeyecek misiniz?” (Zâriyât sûresi, 51/20-21)

sûretle aynadarlık ediyor. Hattâ hadsiz acinde ve nihayetsiz zaafında, hadsiz âdasına karşı bir nokta-yı istinad aramakla, vicdan daima Vâcibü'l-vücûd'a bakar. Hem nihayetsiz fakrında, nihayetsiz hâcâtı içinde, nihayetsiz maksadlara karşı bir nokta-yı istimdat aramaya mecbur olduğundan, vicdan daima o noktadan bir Ganiyy-i Rahîm'in dergâhına dayanır, dua ile el açar. Demek her vicdanda şu nokta-yı istinad ve nokta-yı istimdat cihetinde iki küçük pencere, Kadîr-i Rahîm'in barigâh-ı rahmetine açılır, her vakit onunla bakabilir.

İkinci Vecih aynadarlık ise: İnsana verilen nümûneler nev'inden cüz'î ilim, kudret, basar, sem', mâlikiyet, hâkimiyet gibi cüz'iyat ile kâinat Mâlik'inin ilmüne ve kudretine, basarına, sem'ine, hâkimiyet-i rubûbiyetine aynadarlık eder. Onları anlar, bildirir. Meselâ: "Ben nasıl bu evi yaptım ve yapmasını biliyorum ve görüyorum ve onun mâlikiyim ve idare ediyorum. Öyle de şu koca kâinat sarayının bir ustası var. O Usta onu bilir, görür, yapar, idare eder ve hâkezâ..."

Üçüncü Vecih aynadarlık ise: İnsan, üstünde nakışları görünen esmâ-yı ilâhiyeye aynadarlık eder. Otuz İkinci Söz'ün Üçüncü Mevkîfî'nin başında bir nebze izah edilen insanın mahiyet-i câmiasında nakışları zâhir olan yetmişden ziyade esmâ vardır. Meselâ: Yaratılışından Sâni', Hâlık ismini ve hüsn-ü takviminden Rahmân ve Rahîm isimlerini ve hüsn-ü terbiyesinden Kerîm, Latîf isimlerini ve hâkezâ... Bütün âzâ ve âlâtı ile, cihâzât ve cevârihi ile, letâif ve mâneviyatı ile, havâs ve hissiyatı ile ayrı ayrı esmânın ayrı ayrı nakışlarını gösteriyor. Demek nasıl esmâda bir ism-i âzam var, öyle de o esmânın nukuşunda dahi bir nakş-ı âzam var ki, o da insandır.

Ey kendini insan bilen insan! Kendini oku... Yoksa hayvan ve câmid hükümünde insan olmak ihtimali var!

İkinci Nokta

Mühim bir sırr-ı ehadiyete işaret eder. Şöyle ki:

İnsanın nasıl ruhu bütün cesedine öyle bir münasebeti var ki: Bütün âzâsını ve eczasını birbirine yardım ettirir. Yâni, irâde-i ilâhiye cilvesi olan evâmîr-i tekviniye ve o emirden vücûd-u hariç giydirilmiş bir kanun-u emrî ve latife-i rabbâniye olan ruh,¹ onların idaresinde onların mânevî seslerini hissetmesinde ve hâcâtlarını görmesinde birbirine mâni olmaz, ruhu şaşkırtmaz. Ruha nisbeten

¹ Bkz.: İsrâ sûresi, 17/85.

uzak-yakın bir hükmünde. Birbirine perde olmaz. İsterse, çoğunu birinin imdadına yetiştirir. İsterse beden her cüzü ile bilebilir, hissedebilir, idare edebilir. Hattâ çok nuraniyet kesbetmiş ise, her bir cüzü ile görebilir ve işitebilir.

Öyle de: **وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى¹**– Cenâb-ı Hakk'ın madem onun bir kanun-u emri olan ruh, küçük bir âlem olan insan cisminde ve âzâsında bu vaziyeti gösteriyor. Elbette âlem-i ekber olan kâinatta o Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'un irâde-i külliyesine ve kudret-i mutlakasına hadsiz fiiller, hadsiz sadâlar, hadsiz dualar, hadsiz işler, hiçbir cihette O'na ağır gelmez, birbirine mâni olmaz. O Hâlık-ı Zülcelâl'i meşgul etmez, şaşkırtmaz. Bütününü birden görür, bütün sesleri birden işitir. Yakın uzak birdir. İsterse, bütününü birinin imdadına gönderir. Her şey ile her şeyi görebilir, seslerini işitebilir ve her şey ile her şeyi bilir ve hâkezâ...

Üçüncü Nokta

Hayatın pek mühim bir mahiyeti ve ehemmiyetli bir vazifesi var. Fakat o bahis, Hayat Penceresi'nde ve Yirminci Mektub'un Sekizinci Kelimesi'nde tafsili geçtiğinden ona havale edip yalnız bunu ihtar ederiz ki:

Hayatta hissiyat sûretinde kaynayan memzuç nakışlar; pek çok esmâ ve şuûnat-ı zâtiyeye işaret eder. Gayet parlak bir sûrette Hayy-ı Kayyûm'un şuûnat-ı zâtiyesine aynadarlık eder. Şu sırrın izahı, Allah'ı tanımayanlara ve daha tam tasdik etmeyenlere karşı zamanı olmadığından kapıyı kapıyoruz...

Otuz İkinci Pencere

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ
عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا²
قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ³

Şu pencere, semâ-yı risâletin güneşi, belki güneşler güneşi olan Hazreti Muhammed'in (*aleyhissalâtu vesselâm*) penceresidir.

¹ “En yüce sıfatlar Allah'ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

² “Bütün dinlere üstün kılmak için Resûlünü hidâyet ve hak dinle gönderen O'dur. Buna şahit olarak Allah yeter.” (Fetih sûresi, 48/28)

³ “De ki: Ey insanlar ben sizin hepinize Allah tarafından gönderilen Peygamberim. O ki, göklerin ve yerin hakimiyeti O'na aittir. O'ndan başka ilâh yoktur. Hayatı veren de, ölümü yaratan da O'dur.” (A'râf sûresi, 7/158)

Şu gayet parlak ve pek büyük ve çok nurânî pencere Otuz Birinci Söz olan Mi'râc Risalesi'yle, On Dokuzuncu Söz olan Nübüvvet-i Ahmediye (*aleyhissalâ-tü vesselâm*) Risalesi'nde ve on dokuz işaretli olan On Dokuzuncu Mektup'ta, ne derece nurânî ve zâhir olduğu isbat edildiğinden, o iki Sözü ve o Mektubu ve o Mektubun On Dokuzuncu İşareti'ni bu makamda düşünüp, sözü onlara havale edip, yalnız deriz ki:

Tevhidin bir bürhân-ı nâtıkı olan Zât-ı Ahmediye (*aleyhissalâ-tü vesselâm*) risâlet ve velâyet cenahlarıyla, yâni kendinden evvel bütün enbiyânın tevâtürle icmâlarını ve O'ndan sonraki bütün evliyânın ve asfiyânın icmâkârâne tevâtürlerini tazammun eden bir kuvvetle bütün hayatında bütün kuvvetiyle vahdâniyeti gösterip ilân etmiş. Ve Âlem-i İslâmiyet gibi geniş, parlak, nurânî bir pencereyi, mârifetullah'a açmıştır. İmam Gazâlî, İmam Rabbânî, Muhyiddîn-i Arabî, Abdülkadir-i Geylânî gibi milyonlar muhakkikîn-i asfiyâ ve sıddıkîn o pencereden bakıyorlar, başkalarına da gösteriyorlar.

Acaba böyle bir pencereyi kapatacak bir perde var mı? Ve onu ittiham edip, bu pencereden bakmayanın akli var mı? Haydi sen söyle!

Otuz Üçüncü Pencere

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ۖ قَيِّمًا¹
 الرَّ كِتَابَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ²

Bütün geçmiş pencereler, Kur'ân denizinden bâzı katreler olduğunu düşün. Sonra Kur'ân'da ne kadar âb-ı hayat hükmünde olan envâr-ı tevhid var olduğunu kıyas edebilirsin. Fakat bütün o pencerelerin menbaı ve mâdeni ve aslı olan Kur'ân'a gayet mücmel bir sûrette, gayet basit bir tarzda bakılsa dahi, yine gayet parlak, nurânî bir pencere-i câmiadır. O pencere ne kadar kat'î ve parlak ve nurânî olduğunu, Yirmi Beşinci Söz olan İ'câz-ı Kur'ân Risalesi'ne ve On Dokuzuncu Mektub'un On Sekizinci İşaretine havale ediyoruz. Ve Kur'ân'ı bize gönderen Zât-ı Zülcelâl'in Arş-ı Rahmânî'sine niyaz edip deriz:

¹ "Hamd, O Allah'a mahsusdur ki kuluna Kitabı indirdi ve onun içine tutarsız hiçbir şey koymadı. Dosdoğru bir Kitap olarak gönderdi." (Kehf sûresi, 18/1-2)

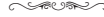
² "Elif, Lâm, Râ. Bu, Rab'lerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, üstün kudret sahibi ve her işi övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna, göklerde ve yerdeki her şeyin sahibinin yoluna insanları çıkarmaları için sana indirdiğimiz bir kitaptır." (İbrahim sûresi, 14/1)

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا¹

رَبَّنَا لَا تُرْغِ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا²

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ³

وَتُبَّ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ⁴

İhtar

Şu otuz üç pencereleli olan “Otuz Üçüncü Mektub”, îmânı olmayanı inşâallah îmâna getirir. İmânı zayıf olanın îmânını kuvvetleştirir. İmânı kavî ve taklidî olanın îmânını tahkikî yapar. İmânı tahkikî olanın îmânını genişlendirir. İmânı geniş olana bütün kemâlât-ı hakikiyenin medârı ve esası olan mârifetullahta terakkiyât verir; daha nurânî, daha parlak manzaraları açar.

İşte bunun için, “Bir pencere bana kâfi geldi, yeter.” diyemezsin. Çünkü; senin aklına kanaat geldi, hissesini aldı ise; kalbin de hissesini ister, ruhun da hissesini ister. Hattâ hayâl de o nurdan hissesini isteyecek. Binaenaleyh her bir pencerenin ayrı ayrı faydaları vardır.

Mi’râc Risalesi’nde asıl muhatab, mümin idi; mülhid ikinci derecede istimâ’ makamında idi. Şu risalede ise muhatab, münkirdir; istimâ’ makamlarında mümindir. Bunu düşünüp öylece bakmalı.

Fakat maatteessüf mühim bir sebebe binaen şu mektub gayet süratle yazıldığından ve hattâ müsvedde hâlinde kaldığından, elbette bana ait olan tarz-ı ifadede müşevveşiyet ve kusurlar olacaktır. Nazar-ı müsamaha ile bakmalarını ve ellerinden gelirse ıslahlarını ve mağfiret ile bana dua eylemelerini ihvanlarımdan isterim...

¹ “Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!” (Bakara sûresi, 2/286)

² “Ey bizim Kerim Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma!” (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

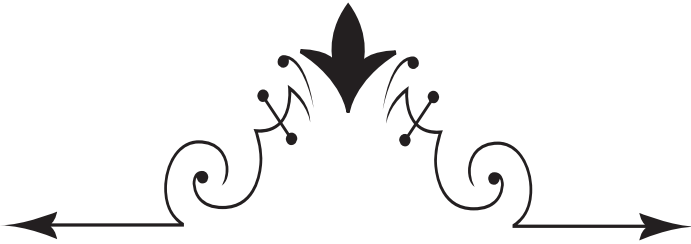
³ “Ey Rabbimiz! Bu hizmetimizi kabul buyur! Her şeyi hakkıyla işiten ve bilen ancak sensin.” (Bakara sûresi, 2/127).

⁴ “Tevbelerimizi de kabul buyur! Muhakkak ki tevbeleri en güzel şekilde kabul eden ve çok merhamet eden ancak sensin!” (Bakara sûresi, 2/128).

السَّلَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى¹ ، وَالْمَلَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهَوَى²

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ³

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلِّمْ أَمِينَ⁴

¹ “Kurtuluş ve selamet, hidayete uyanlardır.” (Tâhâ sûresi, 20/47).

² Azarlama, kınama da nefsine tâbi olanlardır.

³ “Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

⁴ Allahım, âlemlere rahmet olarak gönderdiği Zâta, O'nun Âl'ine ve Ashabına salât ve salâm eyle, âmîn...